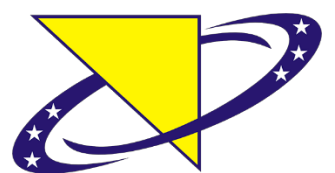

Smjernice za roditelje i edukatore u pogledu sigurnosti djece na internetu 2020.

**Smjernice za
roditelje i
edukatore u
pogledu sigurnosti
djece na internetu**

2020

Zahvalnica

Ove je smjernice sačinila Međunarodna unija za telekomunikacije (ITU) i radna skupina autora iz vodećih institucija aktivnih u sektoru informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT), kao i na pitanjima dječje (internet) zaštite, a obuhvaćaju sljedeće organizacije:

ECPAT International, Global Kids Online mreža, Međunarodni savez osoba s invaliditetom, Međunarodna unija za telekomunikacije (ITU), Londonska škola ekonomije i političkih znanosti, Internetska pitanja, Parent Zone International i Centri za sigurniji internet u Velikoj Britaniji/SWGfL.

Radnom je skupinom predsjedao Karl Hopwood "Insafe" mreža centara za sigurniji internet (Insafe)¹, a koordinirala je Fanny Rotino (ITU).

Neprocjenjiv je doprinos i sljedećih subjekata: COFACE-Families Europe, australijski povjerenik za eSigurnost, Europska komisija, Vijeće Europe, e-Svjetska skupina (e-WWG), ICMEC, Mladi i mediji / Berkman Klein Centar za internet i društvo na Sveučilištu Harvard, kao i vlade pojedinih zemalja i akteri privatnog sektora koji dijele zajednički cilj, a to je učiniti internet boljim i sigurnijim mjestom za djecu i omladinu.

Ove smjernice ne bi bile moguće bez odvojenog vremena, entuzijazma i predanosti autora koji su dali svoj doprinos.

ITU je zahvalan sljedećim partnerima koji su odvojili svoje dragocjeno vrijeme i pozornost (navedeni su po abecednom redu naziva organizacije):

- Julia Fossi i Ella Serry (australijski povjerenik za eSigurnost)
- Martin Schmalzried (COFACE-Families Europe)
- Livia Stoica (Vijeće Europe)
- John Carr (ECPAT International)
- Manuela Marta (Europska komisija)
- Salma Abbasi (e-WWG)
- Laurie Tasharski (ICMEC)
- Lucy Richardson (Međunarodni savez osoba s invaliditetom)
- Carolyn Bunting (Internet matters)
- Fanny Rotino (ITU)
- Sonia Livingstone (Londonska škola ekonomije i Global Kids Online)
- Cliff Manning and Vicki Shotbolt (Parent Zone International)
- David Wright (Centri za sigurniji internet u Velikoj Britaniji/SWGfL)
- Sandra Cortesi (Mladi i mediji)

¹U okviru Instrumenta za povezivanje Europe (CEF), European Schoolnet u ime Europske komisije vodi platformu Bolji internet za djecu koja uključuje koordinaciju "Insafe" mreže europskih centara za sigurniji internet. Više informacija na www.betterinternetforkids.eu

ISBN

978-92-61-30141-5 (tiskana verzija)

978-92-61-30471-3 (elektronička verzija)

978-92-61-30131-6 (EPUB verzija)

978-92-61-30481-2 (mobil verzija)

Vodite računa o prirodi prije tiskanja ovog izvješća.

© ITU 2020

Neka su prava pridržana. Ovo je djelo licencirano za javnost putem licencije Creative Commons Attribution-Non-Commercial-Share Alike za razliku od 3.0 licencije IGO (CC BY-NC-SA 3.0 IGO).

Prema uvjetima ove licencije, možete kopirati, distribuirati i prilagoditi djelo u nekomercijalne svrhe, pod uvjetom da je djelo odgovarajuće citirano. Pri svakoj uporabi ovog djela ne smije se sugerirati da ITU podržava neku određenu organizaciju, proizvode ili usluge. Neovlaštena uporaba imena ili logotipa Međunarodne telekomunikacijske unije (ITU) nije dozvoljena. Ako adaptirate djelo, svoje djelo morate licencirati pod istom ili ekvivalentnom Creative Commons licencijom. Ako napravite prijevod ovog djela, trebali biste dodati sljedeću izjavu o odricanju od odgovornosti zajedno s predloženim citatom: „Ovaj prijevod nije sačinila Međunarodna unija za telekomunikacije (ITU). ITU ne snosi odgovornost za sadržaj i točnost prijevoda. Originalno izdanje na engleskom jeziku je mjerodavno i autentično.“ Za više informacija, posjetite <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo/>

ITU je izdala prvu skupinu Smjernica o zaštiti djece na internetu 2009. godine. Naš cilj tada bio je pružiti međunarodno usuglašeni okvir za razne sudionike – roditelje i nastavnike, gospodarstvo, kreatore politike i djecu - kako bi najmlađi korisnici interneta bili sigurni, sretni i sigurni na mreži.

Od tih ranih početaka pa do danas, internet se razvio do neprepoznatljivosti. Internet je postao beskrajno bogatije sredstvo za djecu koje nudi obrazovne igre, zabavne aktivnosti i mnogo različitih načina dijeljenja, učenja i smislenog povezivanja s prijateljima, obitelji i vanjskim svijetom. Međutim, u isto vrijeme internet je postao mnogo opasnije mjesto za djecu da bi se sama upuštala u njegovo korištenje.

Od pitanja privatnosti, lažnih vijesti i teških obmana, do nasilnog i neprimjerenog sadržaja, internet prevaranata i aveti pedofilskog zblizavanja i seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, djeca - i njihovi skrbnici - suočavaju se s mnogim rizicima i izazovima.

Uz to, uslijed pandemije COVID-a 19 zabilježen je porast broja djece koja su se prvi put pridružila globalnoj mreži radi učenja i socijalne interakcije. Ograničenja koja je nametnuo virus ne samo da su značila da su mnoga mlađa djeca započela interakciju na mreži mnogo ranije nego što su njihovi roditelji to mogli predvidjeti, već je potreba za usklađivanjem radnih obveza mnogim roditeljima onemogućila nadzor nad njihovom djecom, izlažući na taj način mlade riziku pristupanja neprimjerenom sadržaju ili tome da kriminalcima postanu objekt za proizvodnju materijala za seksualno zlostavljanje djece.

Prepoznavši ovo, države članice ITU zatražile su nešto više od pravodobnog ažuriranja Smjernica o zaštiti djece na internetu, što smo do sad periodično radili. Umjesto toga, ove nove revidirane smjernice su preispitane, ponovo napisane i temeljno nanovo osmišljene kako bi odražavale vrlo značajne pomake u digitalnom okruženju u kojem se nalaze današnja djeca.

Radi vas, korisnika ovih smjernica, naš cilj je bio podići svijest o opsegu izazova i pružiti vam sredstvo koje će vam pomoći da učinkovito pomognete interakciju mladih s online svijetom. Ove će vam smjernice skrenuti pozornost na potencijalne rizike i opasnosti i pomoći vam da njegujete zdravo i ojačano online okruženje kod kuće i u učionici. U Smjernicama se također naglašava važnost otvorene komunikacije i stalnog dijaloga s djecom kako bi se stvorio prostor u kojem se mladi korisnici osjećaju sigurno da izraze svoju zabrinutost.

Osim što odražava novi razvitak digitalnih tehnologija i platformi, ovo novo izdanje Smjernica bavi se i važnim nedostajućim elementom: situacijom s kojom se suočavaju djeca s invaliditetom, za koju online svijet pogotovo nudi ključnu pomoć spas ka punom - i ispunjenom - sudjelovanju u društvu. Uključeno je i razmatranje posebnih potreba djece migranata i drugih ranjivih skupina.

U pravom duhu uloge ITU-a kao globalnog sazivača, ponosna sam na činjenicu da su ove revidirane smjernice proizvod globalnih zajedničkih napora, čiji su autori zajednički autori iz široke zajednice s više sudionika.

Također, drago mi je predstaviti našu novu maskotu Zaštite djece na internetu, a to je Sango – prijateljski raspoložen, odlučan i neustrašiv lik, koji je potpuno samostalno dizajnirala skupina djece kao dio novog međunarodnog programa informiranja mladih o Međunarodnoj telekomunikacijskoj uniji.

U doba kada sve više i više mladih posjećuje internet, ove su smjernice važnije nego ikad. Roditelji i nastavnici, gospodarstvo, kreatori politike - i sama djeca - svi igraju vitalnu ulogu u dječjoj sigurnosti na mreži. Nadam se da će vam ove smjernice biti korisne dok pratite djecu o kojoj se brinete na izvanrednom putovanju ka otkriću nevjerojatnih mogućnosti koje internet nudi.

Doreen Bogdan-Martin, direktor
Biro za razvitak telekomunikacija

Kazalo

Zahvalnica	iv
Predgovor	vii
Završno izvješće	1
1. Uvod	3
2. Što je zaštita djece na internetu?	6
3. Djeca i mladi u povezanom svijetu	7
4. Djeca s ranjivošću	19
5. Novi i nadolazeći rizici i izazovi	22
6. Razumijevanje rizika i šteta	28
7. Uloga koju mogu igrati roditelji i skrbnici	33
8. Smjernice za roditelje i skrbnike	36
9. Uloga edukatora	43
10. Smjernice za edukatore	48
11. Zaključak	51
Terminologija	52

Lista tablica i slika

Tablice

Tablica 1. Ključna područja razmatranja za roditelje, njegovatelje i skrbnike	37
Tablica 2. Ključna područja razmatranja za edukatore	48

Slike

Slika 1. Djeca (%) koja najmanje jednom tjedno igraju online igre, prema spolu i starosti	9
Slika 2. Djeca (%) koja se na internetu bave najmanje trima društvenim aktivnostima tjedno, prema spolu	10
Slika 3. Djeca (%) koja se na internetu bave najmanje jednom kreativnom aktivnošću tjedno, prema spolu i starosti	11
Slika 4. Djeca (%) koja se na internetu bave najmanje trima ili više aktivnosti traženja informacija tjedno, prema spolu i starosti	13
Slika 5. Djeca (%) koja su doživjela povredu na internetu, prema spolu i starosti	16
Slika 6. Djeca (%) koja koriste internet kod kuće barem na tjednoj osnovi, prema spolu i starosti	18
Slika 7. Klasifikacija online rizika po djecu	28
Slika 8. Djeca koja koriste internet od kuće (2012.), ili na drugim mjestima (2017, 2018, 2019), a koja su izjavila da im je pružena bilo kakva informacija ili savjet o tome kako sigurno koristiti internet, po starosti	44

Završno izvješće

Prema podacima ITU-a, procjenjuje se da je 2019. godine internet koristilo 4,1 milijarda ljudi, što predstavlja porast od 5,3 posto u odnosu na procjene iz 2018. godine.

Djeca i mladi koriste internet u razne svrhe, od traženja informacija za školske projekte do ćaskanja s prijateljima. Oni vrlo dobro vladaju složenim programima i aplikacijama, povezuju se na internet putem mobilnih telefona, tableta i drugih ručnih uređaja kao što su satovi, iPod Touch, čitači e-knjiga i gejmerske konzole.¹

Internet također služi kao važno sredstvo u životu različitih skupina djece i mladih. Djci migrantima internet održava vezu s obitelji i prijateljima i nudi pogled na kulturu njihovog novog okruženja. Omogućuje djeci i mladima s invaliditetom da se druže i da budu uključeni u aktivnosti koje su nedostupne izvan mreže te pruža mogućnosti da budu jednakopravni s vršnjacima na mreži, pri čemu su njihove sposobnosti vidljivije od invaliditeta.

Međutim, pored pružanja pristupa i mogućnosti, internet također može izazvati rizik i naštetiti, pri čemu su neki podložniji tome nego drugi. Primjerice, za djecu migrante i omladinu, posljedice kršenja povjerljivih informacija na mreži mogu biti dramatične - u pogrešnim rukama informacije se mogu koristiti za identifikaciju i ciljanje ljudi na temelju njihove etničke pripadnosti, imigracijskog statusa ili neke druge značajke identiteta²; za djecu i mlade s poremećajima iz autističnog spektra (ASD), društveni izazovi poput poteškoća u razumijevanju namjera drugih mogu ovu skupinu učiniti ranjivom na „prijatelje“ s lošim namjerama, a djeca i mladi s invaliditetom podložniji su odbacivanju, stigmatizaciji i manipulaciji.

Mnogi roditelji i skrbnici su u tipičnoj zabludi da je njihovo dijete sigurnije ako kompjutor koristi kod kuće ili u školi nego negdje drugo. Ovo je opasna zabluda jer internet djecu i mlade može odvesti gotovo bilo kamo u svijetu, a pritom mogu biti izloženi potencijalno opasnim rizicima, baš kao što bi se to moglo desiti i u stvarnom svijetu. Međutim, djeca i mladi su izloženi malo većem riziku od toga da im se naštetiti prilikom pristupa internetu putem pametnog telefona, tableta ili drugih ručnih uređaja. To je zato što ovi ručni uređaji omogućuju trenutčan pristup internetu s bilo kojeg mjesta i manje je vjerojatno da će ih roditelji ili skrbnici nadgledati.

Ove su smjernice sačinjene u okviru Inicijative za zaštitu djece na mreži (COP), kao dio ITU-ovog globalnog plana cyber sigurnosti³ s ciljem uspostave osnove za siguran cyber svijet i to ne samo za današnju omladinu već i za buduće generacije. Ove se smjernice fokusiraju i na djecu iz ranjivih kategorija, posebice na djecu migrante, djecu s autizmom i djecu s invaliditetom.

Smjernice su zamišljene kao nacrt koji se može prilagoditi i koristiti na način koji je sukladan nacionalnim ili lokalnim običajima i zakonima i koji će se baviti problemima koji mogu utjecati na svu djecu i mlade ispod 18 godina starosti.

¹ ITU, (2019), Measuring digital development. Facts and figures 2019, <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2019.pdf>.

² UNICEF (2017), *The State of the World's Children 2017: Children in a Digital World*, <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/711/file/SOWC:%20Children%20in%20a%20Digital%20World.pdf>.

³ ITU (2020), *Global Cybersecurity Agenda (GCA)*, <https://www.itu.int/en/action/cybersecurity/Pages/gca.aspx>.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Konvencija UN-a o pravima djeteta definira dijete kao svaku osobu mlađu od 18 godina. Ove se smjernice bave problemima s kojima se suočavaju sve osobe mlađe od 18 godina u svim dijelovima svijeta. Međutim, vrlo je mala vjerojatnoća da će sedmogodišnji korisnik interneta imati iste potrebe ili interesiranja kao 15-godišnjak koji tek započinje srednju školu ili 17-godišnjak na ivici odraslog doba. Ove su smjernice usmjerene ka davanju savjeta ili preporuka za različite kontekste jer specifične potrebe zahtijevaju individualno razmatranje i zato što različiti lokalni, pravni i kulturni čimbenici imaju važan utjecaj na način na koji se ove smjernice mogu koristiti ili tumačiti u bilo kojoj zemlji ili regionu.

1. Uvod

Na globalnoj razini, svaki treći korisnik interneta mlađi je od 18 godina⁴, što je zapanjujuće budući da je 2018. godine više od polovine svjetske populacije koristilo internet. U zemljama u razvitku djeca prednjače u korištenju interneta, odrastajući uz internet, a prvo se povezujući putem uređaja⁵.

Kako će sve veći broj djece diljem svijeta imati pristup internetu, ostvarivanje njihovih prava sve će više oblikovati ono što se događa na mreži. Pristup internetu je od suštinskog značaja za ostvarivanje prava djece.

Budući da je svako treće dijete korisnik interneta, još uvijek postoji oko 346 milijuna djece diljem svijeta koja su bez pristupa internetu⁶. Oni koji bi mogli posebice imati koristi od mogućnosti koje internet nudi često su najmanje povezani. Vidimo da u afričkoj regiji oko 60 posto djece nije na mreži, u usporedbi s 4 posto u Europi⁷.

U pogledu pristupa internetu, također postoje značajne razlike prema spolu. Istraživanje⁸ pokazuje da u svim regijama, osim u sjevernoj i južnoj Americi, ima više muških nego ženskih korisnika interneta. U mnogim zemljama djevojčice nemaju iste mogućnosti pristupa kao dječaci, a čak i tamo gdje imaju, djevojke se u mnogo većoj mjeri nadgledaju i ograničavaju prilikom uporabe interneta.

Digitalne podjele nadilaze pitanje pristupa. Djeca koja koriste mobilne telefone, a ne računare, stječu po kvaliteti drugorazredno internetsko iskustvo, a ona koja nemaju digitalne vještine ili govore manjinske jezike često ne mogu pronaći relevantan sadržaj na mreži. Djeci iz ruralnih područja češće se dešava krađa lozinki ili novca. Oni također slabije ovladavaju digitalnim vještinama, provode više vremena na mreži (posebice igrajući igre) i manja je mogućnost roditeljskog nadzora⁹.

I djeca i odrasli kažu da je digitalna podjela stalna briga i da zahtijeva posvećena ulaganja i kreativna rješenja. Djeca iz ovakvih miljea posjećuju mrežu u sve većem broju, ali mnogi nemaju koristi od odgovarajućih oblika usmjeravanja od roditelja, nastavnika i drugih odraslih koji su važni u životu ovakve djece. Ovo djecu stalno dovodi u rizik.

Internet je postao iznimno obogaćujuća i ojačana tehnologija. Djeca i mladi su glavni korisnici interneta i s njim povezanih digitalnih tehnologija. Ove tehnologije transformiraju način na koji svi međusobno komuniciramo i otvaraju mnoge nove načine igranja igara, uživanja u glazbi i bavljenja širokim spektrom kulturnih aktivnosti i sudjelovanja, rušeći na taj način mnoge barijere. Djeca na internetu mogu proširiti svoje vidike, koristeći prilike za prikupljanje informacija i razvijanje odnosa. Pristup IK tehnologijama nudi djeci vještine pismenosti koje unapređuju druge oblike sudjelovanja izvan mreže.

⁴ Livingstone, S., Carr, J., and Byrne, J. (2015) *Jedan od tri: Zadatak globalnog upravljanja internetom u bavljenju pravima djece*. Svjetsko Povjerenstvo za upravljanje internetom: Tiskana serija. London: CIGI and Chatham House, <https://www.cigionline.org/publications/one-three-internet-governance-and-childrens-rights>

⁵ ITU (2020), *Measuring the Information Society Report*, https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2018-SUM-PDF-E.pdf.

⁶ UNICEF (2017), *The State of the World's Children 2017: Children in a Digital World*, <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/711/file/SOWC:%20Children%20in%20a%20Digital%20World.pdf>.

⁷ UNICEF.

⁸ Araba Sey and Nancy Hafkin (2019), *REPORT OF EQUALS RESEARCH GROUP, LED BY THE UNITED NATIONS UNIVERSITY (United Nations University and EQUALS Global Partnership)*, <https://i.unu.edu/media/cs.unu.edu/attachment/4040/EQUALS-Research-Report-2019.pdf>.

⁹ UNICEF (2019). *Growing up in a connected world*. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Internet pruža pristup zdravstvu, obrazovnim uslugama i informacijama o temama koje su važne za mlade, ali koje mogu biti i tabu u njihovim društvima. Djeca i mladi su vrlo često oni koji prvi usvajaju i prilagođavaju se mogućnostima koje pruža internet.

Ipak, neosporno je da je internet za sobom pokrenuo niz izazova za sigurnost djece i mladih na koje treba odgovoriti, kako zbog toga što su oni sami po sebi važni, tako i zbog toga što je važno svima koji su zabrinuti priopćiti da je internet medij kojem se može vjerovati. Jednako je važno da briga za zaštitu djece i mladih online ne smije postati platforma koja opravdava napad na slobodu govora, slobodu izražavanja ili slobodu udruživanja.

Iznimno je važno za sljedeću generaciju da se osjeća sigurno prilikom korištenja interneta kako bi, zauzvrat, i dalje imala koristi od njegovog razvitka. Stoga je prilikom rasprave o sigurnosti djece i mladih na mreži neophodno pronaći pravi balans.

Važno je otvoreno razgovarati o rizicima po djecu i mlade na mreži, naučiti ih kako prepoznati rizik i spriječiti štetu ili se boriti s povređivanjem ako se ostvari, bez nepotrebnog zastrašivanja ili preuveličavanja opasnosti.

Teško da će djeca i mladi ozbiljno shvatiti bilo koji pristup koji se isključivo ili uglavnom bavi negativnim aspektima tehnologije. Roditelji i nastavnici često se mogu naći u nepovoljnom položaju jer mladi vrlo često znaju više o tehnologiji i njezinim mogućnostima nego starije generacije. Istraživanje je pokazalo da većina djece može razlikovati maltretiranje od šale ili zadirkivanja na mreži, prepoznajući da je virtualno maltretiranje stvoreno da nanosi štetu. U mnogim dijelovima svijeta djeca zaista dobro razumiju neke rizike s kojima se suočavaju na mreži.¹⁰

Međutim, iako bi se moglo zaključiti kako su napori da se djeca osposobe za upravljanje mrežnim rizicima učinkoviti, još uvijek postoji prostor za podizanje svijesti velikog broja djece diljem svijeta, posebice među ranjivim kategorijama, a zajednički napori moraju se usmjeriti na tu djecu, osobito u smislu poboljšanja svijesti o uslugama potpore za žrtve internetskog nasilja i drugih oblika mrežnih rizika.

Pred nama je još mnogo izazova. Probleme ne predstavlja samo pristup povezanom svijetu. Stopa tehnoloških promjena predstavlja izazove za sigurnost djece na internetu. Mnoga djeca se kreću složenim digitalnim medijskim okruženjem. Razvitak vještačke inteligencije i strojarskog učenja, virtualne i proširene stvarnosti, velike količine podataka (*Big Data*), prepoznavanja lica, robotike i interneta stvari (*Internet of Things*) postavljen je da još više transformira dječje iskustvo s online medijima.

Ključno je da svi akteri planiraju i razmisle o posljedicama ovoga razvitka po djecu i pronađu načine da im pomognu razviti potrebnu digitalnu pismenost ne samo kako bi opstali, već i kako bi napredovali u digitalnoj budućnosti. Daljnje ulaganje u digitalne vještine i pismenost roditelja i učitelja potrebno je kako bi se djeca podržala u razvijanju kritičkog mišljenja i vještina procjenjivanja kako bi im se omogućilo kretanje brzim protokom informacija različite kvalitete tako da svi, od roditelja i skrbnika do djece, postanu digitalni građani¹¹.

¹⁰ Od 2016, ITU provodi konzultacije u okviru sigurnosti djece na internetu s djecom i odraslim sudionicima o relevantnim pitanjima kao što su internetsko zlostavljanje, digitalna pismenost i dječje aktivnosti na mreži.

¹¹ Council of Europe (2016), *Digital Citizenship Education*, <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/home>.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Konzultacije ITU-a pokazale su kako se neke zemlje trude osigurati dovoljno resursa za bavljenje pitanjima digitalne pismenosti i sigurnosti djece na mreži. Međutim, djeca tvrde da su roditelji, nastavnici, tehnološke kompanije i država važni igrači u razvitku rješenja koja podržavaju njihovu sigurnost na internetu. Istraživanje ITU-a o državama članicama pokazuje da postoji značajna potpora pojačanoj razmjeni znanja i koordiniranim naporima da se osigura sigurnost većeg broja djece na mreži.

I dalje je problem balansiranje prilika i rizika po djecu na internetu. Zemlje članice ITU-a također su navele da iako naponi na promociji prilika za djecu na mreži moraju i dalje biti prioritet, to mora biti pažljivo uravnoteženo s pravima na sigurne uvjete pod kojima mogu sudjelovati u digitalnom svijetu i imati koristi od njega.¹²

¹²ITU News (2018), *Celebrating 10 Years of Child Online Protection*, <https://news.itu.int/celebrating-10-years-child-online-protection/>.

2. Što je sigurnost djece na internetu?

Internet tehnologije nude djeci i mladima brojne mogućnosti za komunikaciju, učenje novih vještina, razvijanje kreativnosti i doprinos uspostavi boljeg društva. Međutim, ove tehnologije mogu donijeti i nove rizike poput izlaganja djece pitanjima privatnosti, ilegalnog sadržaja, uznemiravanja, internetskog maltretiranja, zlouporabe osobnih podataka, pedofilskog zblžavanja pa čak i seksualnog zlostavljanja djece.

Ove smjernice razvijaju holistički pristup za davanje odgovora na sve potencijalne prijetnje i štete s kojima se djeca i mladi mogu suočiti prilikom razvijanja digitalne pismenosti. Djeca razumiju da svi relevantni sudionici imaju ulogu u njihovoj digitalnoj otpornosti, blagostanju i zaštiti, dok istodobno imaju koristi od mogućnosti koje internet može ponuditi.

Zaštita djece je zajednička odgovornost i na svim relevantnim sudionicima je da osiguraju održivu budućnost za sve. Kako bi se to dogodilo, kreatori politike, privatni sektor, roditelji, njegovatelji, odgojitelji i drugi sudionici moraju osigurati da djeca mogu ostvariti svoj potencijal - na internetu i izvan njega.

Roditelji, skrbnici i odgojitelji također su odgovorni osigurati da djeca i mladi koriste internet stranice sigurno i odgovorno.

Posljednjih godina pristup mobilnom internetu se iznimno povećao i ne postoji čarobno rješenje za zaštitu djece i mladih na internetu. Ovo je globalno pitanje koje zahtijeva globalni odgovor svih elemenata društva, uključujući i samu djecu i mlade.

Kako bi odgovorila na ove rastuće izazove ususret brzom razvitku IK tehnologija, Inicijativa za sigurnost djece na internetu (COP)¹³, međunarodna inicijativa s više zainteresiranih strana koju je pokrenula ITU u studenom 2008. godine, nastavlja okupljati partnere iz svih sektora globalne zajednice radi stvaranja sigurnog i osnažujućeg internetskog iskustva za djecu i mlade diljem svijeta. Inicijativa utvrđuje smjernice za sve relevantne zainteresirane strane, uključujući djecu i mlade u svim dijelovima svijeta, o tome kako zaštititi sebe i druge na internetu. Ove smjernice djeluju kao model koji se može prilagoditi i koristiti na način koji je sukladan nacionalnim ili lokalnim običajima i zakonima.

Ovo je izvješće u okviru Inicijative pripremila višestruka stručna radna skupina koja ima za cilj pružanje informacija, savjeta i sigurnosnih savjeta za roditelje, skrbnike i edukatore o zaštiti djece na internetu.

Stručna radna skupina ITU-a koautor je smjernica u ovom izvješću, nadovezujući se na prve smjernice ITU COP-a, izdane 2009. i ažurirane 2016. godine. Na zahtjev država članica ITU-a, ITU je pokrenuo postupak revizije 2019. godine čiji je cilj bio izrada druge po redu verzije smjernica.

Ove nove smjernice uključuju posebnu situaciju djece s invaliditetom kada su u pitanju rizici i štete na internetu, kao i pitanja vezana uz razvitak novih tehnologija kao što su mobilni internet, aplikacije, internet stvari, online igračke, online igrice, robotika, strojarsko učenje i vještačka inteligencija.

¹³ ITU (2020), *Child Online Protection*, <https://www.itu.int/en/cop/Pages/default.aspx>.

3. Djeca i mladi u povezanom svijetu¹⁴

Na globalnoj razini, procjenjuje se da je svako treće dijete korisnik interneta, a da je svaki treći korisnik interneta osoba mlađa od 18 godina.¹⁵ U 2017. godini, polovina svjetske populacije koristila je internet; međutim udio starosne skupine od 15 do 24 godine porastao je na oko dvije trećine.

„Odrastamo uz internet. Hoću da kažem, internet je oduvijek tu s nama. Odrasli se dive tipa „Jupi, pojavio se internet, dok je to nama savršeno normalno“ (petnaestogodišnjak, Srbija).

Među djecom i mladima najpopularniji uređaj za pristup internetu je mobilni telefon. Ovo je značajna promjena u prethodnih deset godina. U Europi i Sjevernoj Americi, prva generacija korisnika interneta ostvarivala je pristup internetu putem kućnog kompjutera, ali standardni način pristupa u većini zemalja u razvitku je putem mobilnog uređaja.

Djeca i mladi radije koriste mobilne telefone jer ih mogu nositi svuda; ne moraju ga dijeliti s ostalim članovima kućanstva; može istodobno vršiti nekoliko funkcija, poput slanja poruka, razgovora, klikanja i dijeljenja slika i surfanja; uvijek je uključen.

„Telefon je nekako jednostavniji. Može se nositi sa sobom svuda, manji je i lakši za rad. Više volim koristiti prste nego kucati na tastaturi“ (12-godišnja djevojčica, Srbija).

Istraživanja su pokazala da među djecom i mladima koji imaju pristup internetu, djevojčice i dječaci imaju sličnu razinu korištenja mobilnih telefona za pristup internetu. Dječaci obično više koriste desktop kompjutere.

U praksi, većina djece i mladih pristupa internetu putem više od jednog uređaja, a dječaci iz svih zemalja u kojima je vršeno istraživanje imaju tendenciju koristiti više uređaja nego djevojčice.

Djeca i mladi provode u prosjeku oko dva sata dnevno na internetu tijekom tjedna i otprilike duplo više tijekom vikenda. Neki se osjećaju kao da su neprekidno konektirani. Međutim, mnogi i dalje imaju pristup internetu od kuće ili imaju samo ograničeni pristup. Pa ipak, statistika je veoma šarolika i postoje različita mišljenja o tome koliko vremena djeca provode na internetu. Neka nedavna istraživanja Instituta DQ pokazuju kako je moguće da u Australiji djeca i mladi provode čak 38 sati tjedno na internetu.¹⁶

¹⁴ Ovo je uglavnom preuzeto iz sljedećeg izvora: UNICEF (2019). Growing up in a connected world. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>. Sveobuhvatnim istraživanjem, kao dijelom sličnog istraživanja mreže Global Kids Online, prikupljeni su glasovi djece iz 11 zemalja, u četiri regije, od 2016. do 2018. (14.733 djece u dobi od 9 do 17 godina). Izvješće se fokusira na pozitivne efekte IK tehnologija za djecu i istodobno pita kada uporaba IKT postaje problematična u životu djece. Svi podatci iz poglavlja 4 u donjem tekstu preuzeti su iz tog izvješća. Kvalitativna i kvantitativna metodologija na kojoj se temelje ovi nalazi mogu se pronaći kod Livingstone, S., Kardefelt Winther, D., and Saeed, M. (2019). *Global Kids Online Comparative Report, Innocenti Research Report*. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence. Online na: <https://www.unicef-irc.org/publications/1059-global-kids-online-comparative-report.html> Više informacija o međunarodnom istraživačkom projektu mreže Global Kids Online može se naći na: <http://globalkidsonline.net>.

¹⁵ Livingstone, S., Carr, J., and Byrne, J. (2015) *Jedan od tri: Zadatak globalnog upravljanja internetom u bavljenju pravima djece*. Svjetsko Povjerenstvo za upravljanje internetom: Tiskana serija. London: CIGI and Chatham House, <https://www.cigionline.org/publications/one-three-internet-governance-and-childrens-rights>

¹⁶ DQ Institute (2020), Child Safety Index, <https://www.dqinstitute.org/child-online-safety-index/>

„Odlazim u kafić jer nemamo kompjutor kod kuće. Nemamo pristup internetu u školi“ (dječak star između 15 i 17 godina, Južnoafrička Republika).

„Konektiran sam po cijeli dan, ali nisam baš po cijeli dan na internetu“ (dječak star između 13 i 17 godina, Argentina).

Usprkos nalazima mreže Global Kids Online (GKO) koji kažu da sličan ukupan broj djevojčica i dječaka ima pristup internetu, činjenica je da u nekim zemljama dječaci imaju veću slobodu u korištenju interneta nego djevojčice kao i to da se djevojke češće nadgledaju i ograničavaju prilikom korištenja interneta.

Svijet zabave

Djeca i mladi često posjeduju internet iz niza pozitivnih i zabavnih razloga. U 11 anketiranih zemalja najpopularnija aktivnost je, kako za djevojčice tako i za dječake, gledanje videoklipova. Više od tri četvrtine djece i mladih ljudi koji koriste internet kažu da videoklipove na internetu gledaju barem jednom tjedno, bilo sami ili s članovima obitelji.

„Kada je moja mama kupila laptop, počeli smo provoditi više vremena zajedno; svaki vikend smo izabrali film i gledali ga zajedno s mojom bakom“ (15-godišnja djevojčica, Srbija).

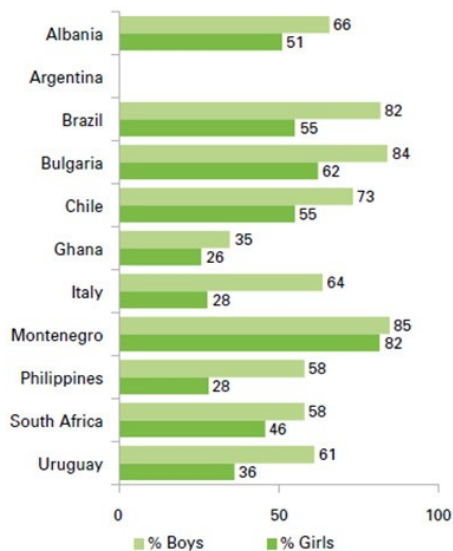
Djeca i mladi također uživaju u igranju online igara, ostvarujući tako svoje pravo na igru, a ponekad i pravo na učenje. Dječaci mnogo više igraju online igrice u svim ispitivanim zemljama. Ipak, mnoge djevojke koje koriste internet igraju igrice na mreži; primjerice, većina djevojaka igra online igrice u Bugarskoj (60%) i Crnoj Gori (80%). Kao i kod gledanja videoklipova, djeca i mladi češće igraju igrice na mreži kada imaju lakši pristup internetu.

„Igram online igrice i na taj način zarađujem“ (mladić, 17 godina, Filipini).

Odrasli se brinu zbog toga što djeca i mladi provode previše vremena na internetu ili smatraju da je online zabava samo traćenje vremena. Prema Global Kids Online, ove uobičajene zabavne aktivnosti mogu pružiti korisne početne mogućnosti djeci i mladima, što bi im moglo pomoći razviti interes i vještine za daljnji napredak ka stjecanju više obrazovnog, informativnog i društvenog iskustva na mreži.

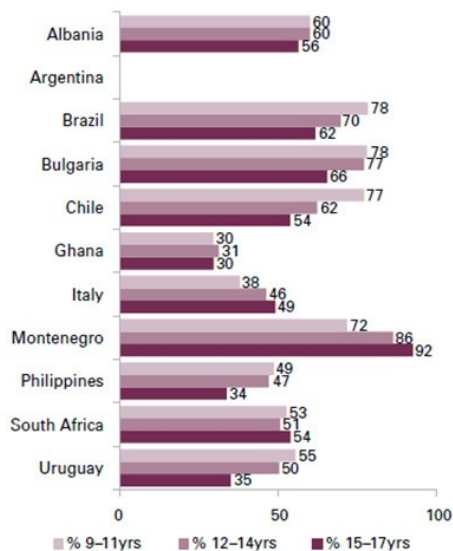
Slika 1. Djeca (%) koja najmanje jednom tjedno igraju online igre, prema spolu i starosti¹⁷

Figure 20a. Children (%) who play online games at least weekly, by gender

Question C4z-aa: How often have you played online games alone or with other people in the past month? Base: All children who use the internet.

Figure 20b. Children (%) who play online games at least weekly, by age

Question C4z-aa: How often have you played online games alone or with other people in the past month? Base: All children who use the internet.

Izvor: UNICEF

Stvaranje novih veza

Internet je sa svojim alatima za brzu razmjenu poruka i društvenim mrežama postao ključno mjesto susreta na kojem djeca i mladi mogu ostvariti svoje pravo na slobodu izražavanja povezujući se sa svojim prijateljima i obitelji te s drugom djecom i mladima s kojima dijele iste interese. U 11 anketiranih zemalja mnoga djeca i mladi ljudi mogu se smatrati „aktivnim socijalizatorima“, jer svakog tjedna sudjeluju u nizu online društvenih aktivnosti - poput čavrljanja s prijateljima i obitelji, korištenja različitih alata za razmjenu poruka i umrežavanja s ljudima koji imaju slična interesiranja. Neka djeca kažu da im je lakše izraziti se na mreži.

„Kad sam na internetu, mogu iskazati svog pravog sebe, nema pravila... Imam više od 5000 online prijatelja“ (mladić koji se izjašnjava kao homoseksualac, 15 godina, Filipini).

Društvene interakcije na internetu se također povećavaju sa starosnom dobi iz različitih razloga. Primjerice, neke web-stranice društvenih medija imaju minimalnu starosnu granicu za djecu i mlade, koji obično s godinama dobijaju i više slobode.

17

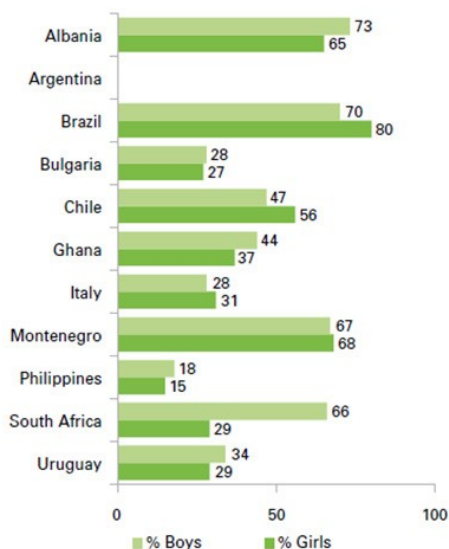
Ovaj podatak preuzet je s: UNICEF (2019). Odrastanje u umreženom svijetu.

UNICEF Office of Research

- Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>

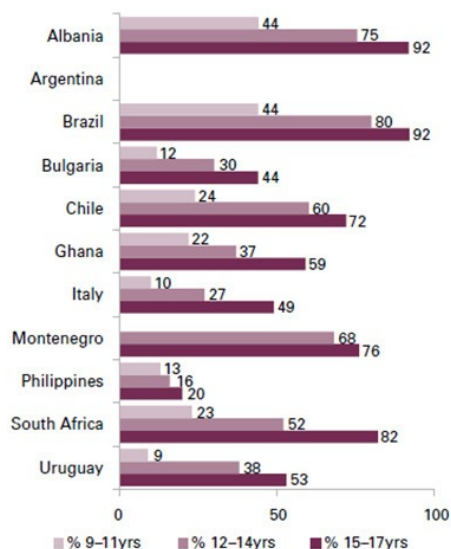
Slika 2. Djeca (%) koja se na internetu minimalno jednom tjedno bave najmanje trima društvenim aktivnostima, po spolu¹⁸

Figure 21a. Children (%) who do three or more social activities online at least weekly, by gender

Question C4: How often have you done these social activities online in the past month? Base: All children who use the internet.

Figure 21b. Children (%) who do three or more social activities online at least weekly, by age

Question C4: How often have you done these social activities online in the past month? Base: All children who use the internet.

Napomena: Djeca i mladi su pitani koliko često su radili sljedeće društvene aktivnosti na internetu u proteklih mjesec dana: koristili internet za čavrljanje s ljudima iz drugih mjesta ili sredina; posjećivanje internet stranice društvenih mreža; razgovor s obitelji ili prijateljima koji žive daleko; korištenje servisa brzih poruka (instant messaging); posjećivanje internet lokacije na kojoj ljudi dijele svoja interesiranja ili hobije.

Izvor: UNICEF

Iz navedenog je jasno da internet otvara nove dimenzije za druženje, iako se roditelji često žale da online interakcije djece i mladih idu nauštrb osobnih kontakata u stvarnom svijetu.

„Na zabavi sjede za stolom. Svih desetero je sa svojim malim uređajima“ (roditelji tinejdžera između 15 i 17 godina starosti, Čile).

Ovakvo ponašanje nije svojstveno isključivo djeci i mladima. Neki roditelji prilikom druženja telefoniraju ili pretražuju internet, što smeta mnogoj djeci i mladima.

„Dok ručamo za stolom, tata drži telefon u rukama. To je jedina prigoda kad smo svi zajedno i to mi stvarno ide na živce“ (djevojčica, 14 godina, Urugvaj).

Većim pristupom internetu, djeca i mladi mogu proširiti svoje vidike, prikupiti informacije i razvijati odnose. Uz više društvenih interakcija, bilo na internetu ili uživo, oni grade svoje iskustvo i vještine. Istraživanje koje je provela mreža Global Kids Online pokazuje da su djeca i mladi koji se aktivnije druže na internetu bolji u vladanju sopstvenom online privatnošću, što im pomaže ostati sigurni.

¹⁸ Ovaj podatak preuzet je s: UNICEF (2019). *Odrastanje u umreženom svijetu*. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>

Radost kreacije

Neki od internetskih sadržaja koje djeca i mladi pronalaze i cijene proizvela su druga djeca i mladi. Najčešće, u 11 zemalja koje je anketirao Global Kids Online, 10 do 20 posto djece i mladih svakog tjedna kreira i vrši upload svog videoklipa ili glazbe, ili piše blog, priču ili kreira web-stranice svakog tjedna.

„Imam blog i redovito ga apdejtujem“ (djevojka, 15-17 godina, Filipini).

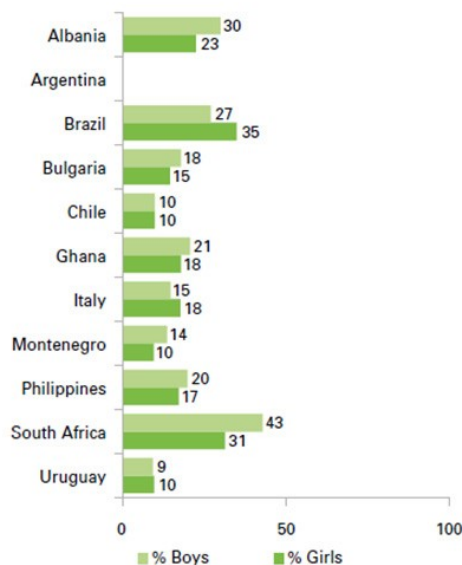
„Možete dijeliti videoklipove i igrice. Možete dijeliti glazbu. Možete dijeliti i slike, ideje, igrice“ (djevojčica, 9 -11 godina, Gana).

„Pravim razglednice svojeručno; postavljam ih na internet. Sviđaju se mojim prijateljima“ (djevojka, 15 - 17 godina, Filipini).

„Da, znam kako se hakiraju računari, ali više se ne bavim time“ (mladić, 15-17 godina, Filipini).

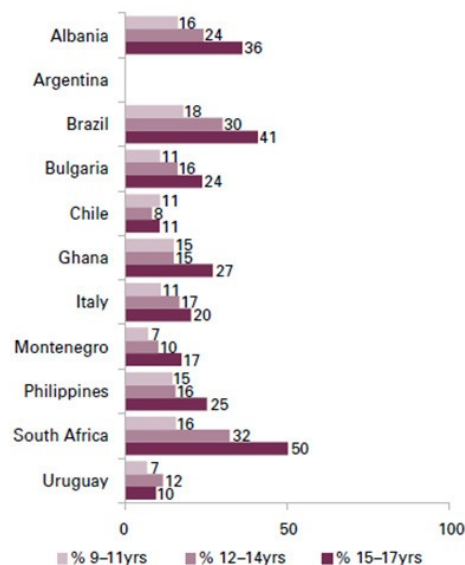
Slika 3. Djeca (%) koja se na internetu minimalno jednom tjedno bave najmanje jednom kreativnom aktivnošću, po spolu i starosti¹⁹

Figure 18a. Children (%) who do at least one creative activity at least weekly, by gender

Question C4m-n: How often have you done creative activities online in the past month? Note: In Uruguay, children were not asked about creating blogs online. Base: All children who use the internet.

Figure 18b. Children (%) who do at least one creative activity at least weekly, by age

Question C4m-n: How often have you done creative activities online in the past month? Note: In Uruguay, children were not asked about creating blogs online. Base: All children who use the internet.

¹⁹ Ovaj podatak preuzet je s: UNICEF (2019). *Odrastanje u umreženom svijetu*. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Napomena: Djecu i mlade su pitali koliko su često radili sljedeće kreativne aktivnosti na mreži u proteklih mjesec dana: napravili vlastiti video ili glazbu i dijelili ih na mreži; kreirali blog, priču ili web-stranicu na mreži; objavili videozapise ili glazbu koju je kreirao netko drugi.

Izvor: UNICEF

Želja za informacijama

Poput odraslih, djeca i mladi koriste internet kako bi koristili svoje pravo na informacije. Između jedne i dvije petine djece i mladih mogu se smatrati „tragačima za informacijama“, jer svakog tjedna vrše više oblika pretraživanja informacija na internetu - kako bi naučili nešto novo, saznali o mogućnostima posla ili studija, potražili vijesti, zdravstvene informacije ili događaje u svom okruženju.

Mnoga djeca i mladi svih starosnih skupina koriste internet za domaće zadatke ili čak kako bi nadoknadili propušteno gradivo.

„Od nas se tražilo da potražimo imena ministara u vladi Gane, da pronalazimo razne zemlje i njihove valute. Moguće je saznati činjenice o drugim zemljama“ (djevojčica, 12-14 godina, Gana).

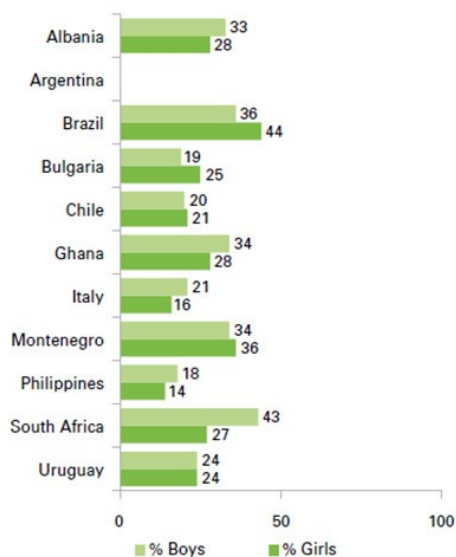
„Na internetu možemo naći sve što nam treba za školu, a što ne možemo naći u udžbenicima.“ (djevojčica, 9 godina, Srbija).

„Pao sam iz matematike pa sam pogledao nekoliko videoklipova gdje se objašnjava što moram vježbati“ (dječak, 15 -17 godina, Argentina).

„Ako ne idemo u školu, možete razgovarati s drugom i saznati što ste propustili i ostalo. Tako da je važno, kao, imati WhatsApp od druga“ (dječak 16-17 godina, Južnoafrička Republika).

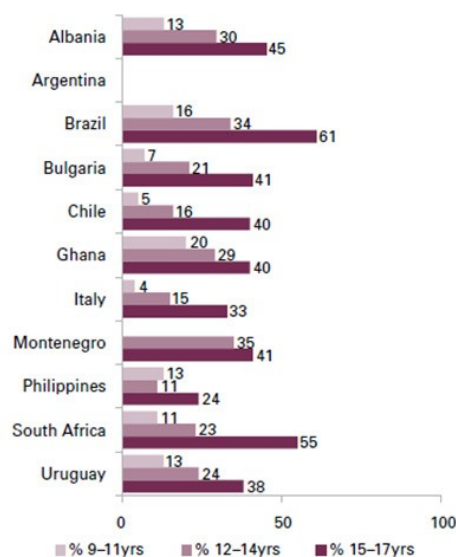
Slika 4. Djeca (%) koja na internetu vrše tri i više aktivnosti traženja informacija najmanje jednom tjedno, prema spolu i starosti ²⁰

Figure 17a. Children (%) who do three or more information-seeking activities at least weekly, by gender

Question C4: How often have you done information-seeking activities online in the past month? Base: All children who use the internet.

Figure 17b. Children (%) who do three or more information-seeking activities at least weekly, by age

Question C4: How often have you done information-seeking activities online in the past month? Base: All children who use the internet.

Napomena: Djecu i mlade pitali su koliko su često vršili sljedeće aktivnosti u potrazi za informacijama u prethodnih mjesec dana: naučili nešto novo pretražujući na internetu; tražili informacije o mogućnostima zaposlenja ili studija; koristili internet za školske zadatke; tražili resurse ili događaje o svom lokalnom okruženju; tražili vijesti online; tražili zdravstvene informacije za sebe ili poznate osobe. Argentina je izostavljena zbog nedovoljno podataka. Izvor: UNICEF

Neka djeca i mladi češće nego drugi koriste internet za traženje informacija. Podatci pokazuju da su djeca i mladi koji koriste internet za širok spektar aktivnosti u potrazi za informacijama obično stariji sa sposobnošću bavljenja širokim spektrom online aktivnosti i imaju roditelje koji podržavaju i omogućavaju korištenje interneta. Ovo sugerira da, kako odrastaju uz odgovarajuću vrstu roditeljske potpore, djeca i mladi imaju sklonost ka sticanju više internetskog iskustva i korištenja interneta za svoju dobrobit.

Uz toliko informacija dostupnih na internetu, djeca i mladi moraju imati potrebne vještine kako bi pronašli pravi sadržaj i provjerili istinitost onoga što pronalaze.

U tom pogledu nema mnogo razlike između djevojčica i dječaka, dok djeca i mladi do svoje tinejdžerske dobi postaju stručniji u pronalaženju onoga što im treba na internetu. Čini se da djeca i mladi koji gledaju više videoklipova na internetu imaju bolje vještine traženja informacija, možda zato što učestalijim pretraživanjem internetskih sadržaja uče kako pronaći ono što im treba.

²⁰ Ovaj podatak preuzet je s: UNICEF (2019). *Odrastanje u umreženom svijetu*.

UNICEF Office of Research

- Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Kvaliteta i količina informacija koje djeca i mladi prikupljaju na mreži ovise o njihovim interesima i motivaciji. Međutim, na ono što otkriju utjecaj će imati i opseg dostupnih informacija, koji je veći za svjetske jezike. Ipak, manjine mogu imati koristi i od mogućnosti traženja informacija - čak i ako ih je manje.

„Ponekad, budući da u ovoj školi nitko ne govori naš jezik, ukucam nešto na romskom u YouTube i čujem naš glas, i to je lijepo, mogu sve razumjeti“ (Romkinja, 12 godina, Srbija).

Jedno je biti vješt u potrazi za informacijama na internetu, a drugo biti u mogućnosti provjeriti jesu li pronađene informacije istinite.

„Gledam strane vijesti jer volim vidjeti kako neka zemlja gleda na situaciju i kako druga zemlja gleda na istu situaciju. Jer uvijek postoje dvije strane. Primjerice, Amerika i Rusija imaju različite poglede na stvari“ (djevojčica, 16 godina, Srbija).

U usporedbi s udjelom djece i mladih koji su rekli da imaju razvijene vještine traženja informacija, bilo je samo nekoliko djece i mladih koji su rekli da su dobri u kritičkoj procjeni podataka koje su pronašli.

„Toliko je lažnih vijesti na internetu“ (mladić, 15 godina, Filipini).

Sve u svemu, izgleda da djeca i mladi još uvijek ne koriste u potpunosti mogućnosti pretraživanja i provjere informacija na internetu. Kako bismo to učinili, mlađoj djeci pogotovo će trebati veća potpora, bilo njihovih roditelja, škole ili digitalnih operatera kako bi ih podstakli i pomogli im unaprijediti svoja prava u digitalnom svijetu.

Kako postati aktivni građanin

Pored traženja informacija i stvaranja sadržaja, djeca i mladi mogu se baviti i građanskim ili političkim aktivnostima putem interneta. Prema Konvenciji o pravima djeteta, dijete ima građanska prava, uključujući pravo biti saslušano, izraziti se i upoznati s drugima. Međutim, iz istraživanja koje je provela mreža Global Kids Online jasno je da relativno mali broj djece i mladih koristi mogućnosti građanskog angažmana na mreži.

Mladi su najviše skloni političkom angažiranju putem interneta.

„Politika... Možda ona ne pretražuje konkretno politiku. Ali moja kći, primjerice, čita o politici na Facebooku“ (roditelji tinejdžera između 13 i 14 godina starosti, Argentina).

„Ali oni također iskazuju svoje mišljenje...na Twitteru...i to je dijelom angažman“ (roditelji tinejdžera između 15 i 17 godina starosti, Argentina).

Rizici i nanesena šteta

Djeca i mladi su izloženi novim rizicima kada su na internetu, a koji bi im mogli naštetiti. Mogli bi naići na informacije o tome kako nauditi samom sebi ili počiniti samoubojstvo. Također, mogu biti suočeni s govorom mržnje ili materijalom nasilnog ili seksualnog karaktera. Istraživanje koje je diljem svijeta provela mreža Global Kids Online sugerira da su djeca i mladi koji se bave širim spektrom mrežnih aktivnosti izloženi većem broju online rizika, a možda i kao posljedicu povećane izloženosti ili samouvjerenijeg istraživanja interneta.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Važno je i zapamtiti da rizik ne dovodi uvijek do štete. Djeca i mladi ljudi izloženi rizicima na internetu možda neće pretrpjeti štetu ako imaju znanje i otpornost nositi se s iskustvom. Stoga je važno utvrditi tko je od njih najosjetljiviji na povređivanje putem interneta i što je potrebno kako bi se rizici pretočili u nanošenje štete, i to radi učinkovite zaštite djece i mladih na mreži bez nepotrebnog ograničavanja njihovih mogućnosti.

Ukupno gledajući, oko 20 posto djece i mladih ljudi koji su anektirani kroz mrežu Global Kids Online izjavilo je kako su u proteklih godinu dana vidjeli web-stranice ili internetske rasprave o ljudima koji sami sebi nanose bol i povređuju se, dok je oko 15 posto djece i mladih gledalo sadržaj povezan sa samoubojstvom. Anketa je također pokazala kako su djeca i mladi bili izloženi govoru mržnje.

U Čileu, gotovo polovina adolescenata u starosnoj skupini od 15 do 17 godina je prošle godine vidjela uznemirujući sadržaj. Kada su ih pitali za detalje, spomenuli su širok spektar pitanja, uključujući internet prijevare, pornografske pop-up oglase, štetno ponašanje, neugodne ili zastrašujuće vijesti ili slike, diskriminaciju i uznemiravanje. U Bugarskoj su djeca i mladi izloženi riziku zbog web-stranica koje promoviraju brzi gubitak kilograma, a vidjela ih je jedna četvrtina ispitanika.

„Postoje ružni komentari o drugim ljudima“ (dječak 13-14 godina, Južnoafrička Republika).

Između jedne četvrtine i jedne trećine djece i mladih koji su anketirani po tom pitanju suočili su se s nasilnim sadržajem na mreži ili seksualnim sadržajem u bilo kojem obliku medija. Ponekad su djeca i mladi slučajno naišli na sadržaj seksualne prirode; u drugim prilikama prijatelji su preporučivali seksualni sadržaj ili su im ga slali drugi, uključujući neznance. Neka djeca i mladi tražili su seksualne slike od drugih.

„Veoma me uznemirilo kad mi je čovjek poslao pornografske slike“
(djevojčica, 12-14 godina, Gana).

„Jednom mi se desilo da me je neznamac upitao kolika je ‘moja cijena’ - što je značilo da pita koliko bi ga koštao seksualni odnos sa mnom“ (mladić, 16 godina, Filipini).

U nekoliko zemalja mnoga djeca i mladi bili su izloženi raznim online rizicima, ali mnogo manje njih je izjavilo kako se zbog toga osjećaju oštećenima. Nalazi se razlikuju ovisno o zemlji i veća je vjerojatnoća da će mladi pretrpjeti štetu nego što se to dešava mlađoj djeci, vjerojatno zato što provode više vremena na internetu i obično su uključeni u širi opseg aktivnosti na internetu.

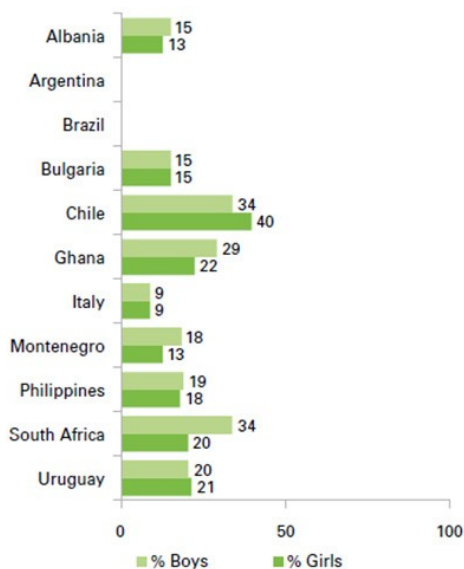
„Bio sam na Instagramu i kliknuo sam na komentar i bio je baš smiješan pa sam poželio vidjeti što drugi kažu i kliknuo sam na link, a tamo je iznenada iskočila gola žena.“ (dječak, 10 godina, Srbija)

„Volim konje, svi to znaju. Tražila sam neke slike za sliku na mom telefonu i naletjela sam na groznu sliku čovjeka koji siječe konja“ (djevojčica, 10 godina, Srbija).

„Bio sam jako preplašen... Vidio sam sliku ustrijeljenog mrtvog dječaka“
(dječak, 12-14 godina, Gana).

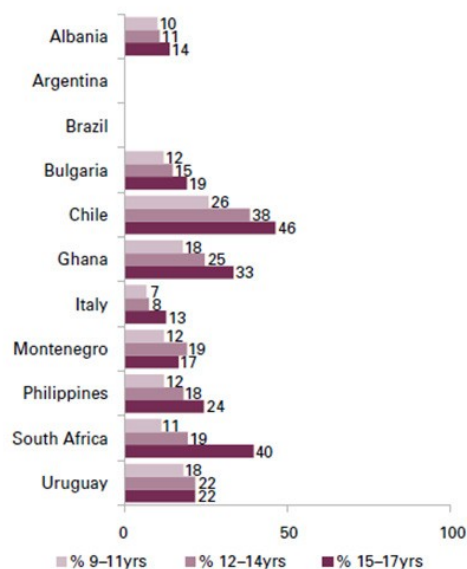
Slika 5. Djeca (%) koja su pretrpjela povređivanje na internetu, prema spolu i starosti ²¹

Figure 35a. Children (%) who have experienced harm online, by gender

Question F11: In the past year, has anything ever happened online that bothered or upset you in some way (e.g., made you feel uncomfortable, scared or that you shouldn't have seen it)?
Base: All children who use the internet.

Figure 35b. Children (%) who have experienced harm online, by age

Question F11: In the past year, has anything ever happened online that bothered or upset you in some way (e.g., made you feel uncomfortable, scared or that you shouldn't have seen it)?
Base: All children who use the internet.

Izvor: UNICEF

Djeca i mladi mogu se tretirati nasilnički na internetu i izvan njega. Na online platformama, štetu mogu prouzročiti štetne ili nepristojne poruke, isključivanje iz skupnih aktivnosti ili prijetnja. Takva se iskustva često nazivaju „cyber maltretiranje“ (*cyberbullying*). Međutim, djeca i mladi mogu na sličan način biti povrijeđeni i u svakodnevnim interakcijama u stvarnom svijetu. Otprilike jednak broj djece i mladih koji trpe maltretiranje doživljavaju to kako u stvarnosti tako i na internetu.

„Svi su počeli zadirkivati i zaviljavati dječaka. Na kraju je napustio skupinu“ (dječak, 13-17 godina, Argentina).

„Zabrinut sam u vezi sa cyber maltretiranjem jer mi pričinjava mnogo emocionalne štete“ (djevojčica, 14 godina, Urugvaj).

Kako djeca i mladi reagiraju na nanošenje štete putem interneta? U početku, oni se okreću svojim prijateljima, sestri ili bratu. Onda možda kažu roditeljima. Vrlo mali broj djece i mladih u anketiranim zemljama traži potporu svojih nastavnika. Iako se mladi ljudi suočavaju s većim rizikom nego mlađa djeca, oni ne trpe veću štetu - što sugerira da s iskustvom dolazi i otpornost.

²¹ Ovaj podatak preuzet je s: Global Kids Online (2019). Global Kids Online: Komparativno izvješće, UNICEF, Office of Research – Innocenti.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Vrijedno je napomenuti da djeca i mladi ne prepoznaju uvijek „online“ i „offline“ kao zasebne prostore. Za djecu i mlade, internetska iskustva - bila ona dobra ili loša - prepliću se s ostalim aspektima njihovog života.

Privatnost je prioritet

Prema Konvenciji o pravima djeteta, privatnost je dječje pravo. Privatnost je važna za postizanje autonomije i samoodređenja i povezana je s djetetovim pravom na informacije, slobodu izražavanja i sudjelovanja. Djeca i mladi mogu se zaštititi od eksploatacije obranom svoje privatnosti. Moraju pažljivo upravljati svojim digitalnim identitetom i štititi svoje osobne podatke što je više moguće.

Mnoga djeca i mladi pokazuju razvijene vještine privatnosti u upravljanju svojim međuljudskim odnosima na internetu - primjerice, svjesni su podataka koje bi i ne bi trebali dijeliti online i znaju kako promijeniti postavke privatnosti na društvenim mrežama ili ukloniti ljude sa svojih kontakata. To sugerira da su rani naponi na promociji internetske sigurnosti kod djece i mladih bili prilično uspješni. Mnoga djeca i mladi ljudi razvili su strategije kako bi se zaštitili na mreži i svjesni su kako trebaju uzeti u obzir određene rizike kada koriste internet.

„Imam jedan Facebook nalog za svoje stvarne prijatelje, a drugi za prijatelje koje srećem isključivo putem interneta“ (djevojčica, 14 godina, Filipini).

„Kada sam konektirana, sama sam odgovorna za ono što radim“ (djevojka, 17 godina, Urugvaj).

Što je još problematičnije, djeca i mladi mogu na internetu svoje privatne podatke, fotografije i komunikacije izložiti potencijalnom zlostavljanju kao i neprimjerenim i neželjenim kontaktima.

Djeca i mladi također mogu uspostaviti kontakt s ljudima na mreži koje kasnije osobno upoznaju, iako je to još uvijek relativno rijetko. Manje od jedne četvrtine djece i mladih u svim zemljama upoznalo je licem u lice nekoga koga su prvi put upoznali na internetu.

Možda je iznenađujuće da djeca i mladi uglavnom uživaju u ovim susretima licem u lice i izjavljuju kako se nakon toga osjećaju sretno – što sugerira da im je od koristi što na ovaj način povećavaju svoj krug prijatelja. S druge strane, postoji razlog za zabrinutost čak i u malom broju slučajeva kada djeca i mladi prijave da su uznemireni tim susretima.

Roditelji koji dijele sadržaj o svojoj djeci i mladima moraju razmisliti kakav utjecaj to može imati na dijete. Postoje zabrinutosti da roditeljsko dijeljenje tzv. *sharenting* na engleskom (roditelji dijele informacije i fotografije svoje djece na mreži) može narušiti djetetovu privatnost, dovesti do maltretiranja, izazvati sramotu ili imati negativne posljedice kasnije u životu.²² Roditelji djece s invaliditetom mogu dijeliti takve informacije radi traženja potpore ili savjeta, na taj način dovodeći djecu s invaliditetom u veći rizik od nepovoljnih ishoda.

Dom je tamo gdje je Wi-Fi

Jedan od načina osiguranja da mrežni rizici ne dovedu do štete za djecu i mlade je poboljšanje smjernica za roditelje i ostale o korištenju interneta od strane djece i mladih.

²² UNICEF and the Office of Research-Innocenti (2017), *Privatnost djece u eri interneta 2.0 i 3.0 Izazovi i prilike za kreiranje politike*, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/Child_privacy_challenges_opportunities.pdf.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

„Odrasli imaju mnogo utjecaja na mlade i potrebno je da mladima daju dobar primjer koji će ovi slijediti“ (djevojčica, 13 godina, Urugvaj).

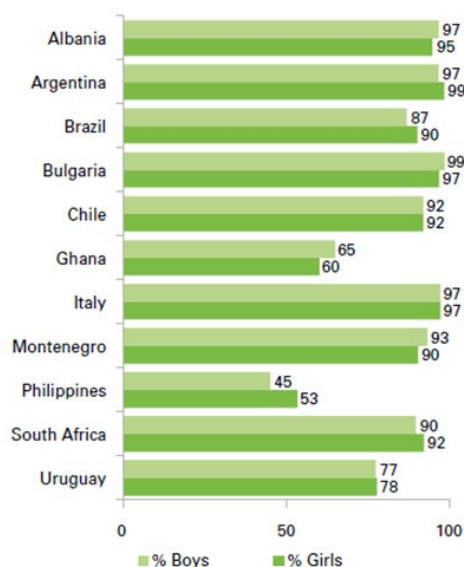
U pravilu, roditelji su u snažnoj poziciji da podrže djecu i mlade u korištenju interneta jer djeca i mladi poglavito pristupaju internetu kod kuće.

Međutim, suočeni sa složenim, zahuktalim tehnologijama, mnogi roditelji se ne osjećaju dovoljno samopouzdana ili dovoljno kompetentno da nadgledaju svoju, kako se čini, tehnološki vještu djecu i mlade. Roditelji su također pod utjecajem popularne zabrinutosti u vezi s „vremenom koje se provodi pred ekranom (engl. *screen time*), „ovisnosti o internetu“ i „opasnosti od neznanaca“. Shodno tomu, roditelji dolaze u iskušenje da se više fokusiraju na to da ograniče vrijeme uporabe interneta svoje djece i mladih - primjerice, ograničavanjem vremena na internetu ili zabranom uporabe digitalnih uređaja u spavaćim sobama, tijekom obroka ili prije spavanja - nego na omogućavanje ili usmjeravanje djece da vrijeme na internetu provode na produktivniji način.

U većini zemalja, roditelji se najviše bave time kako mlađa djeca koriste internet, pomažući im u snalaženju u digitalnom prostoru, istodobno im namećući više ograničenja nego mladima. Oni imaju tendenciju da manje interveniraju kako im djeca odrastaju, iako bi tinejdžeri sigurno i dalje imali koristi od konstruktivnih roditeljskih smjernica o mogućnostima kao i rizicima na internetu.

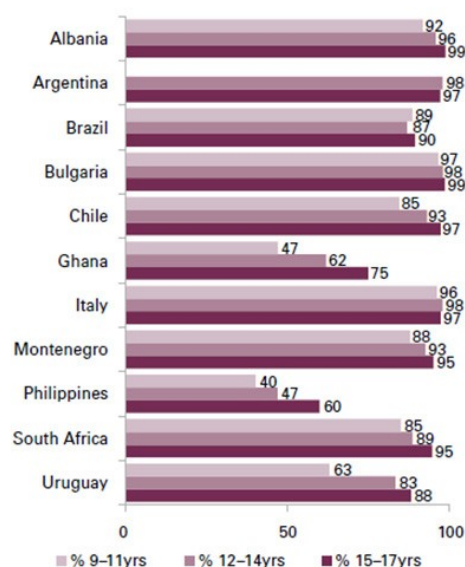
Slika 6. Djeca (%) koja koriste internet kod kuće najmanje jednom tjedno, prema spolu i starosti²³

Figure 4a. Children (%) who use the internet at home at least weekly, by gender

Question B6b: Use of internet at home at least weekly.
Base: All children who use the internet.

Figure 4b. Children (%) who use the internet at home at least weekly, by age

Question B6b: Use of internet at home at least weekly.
Base: All children who use the internet.

Izvor: UNICEF

Jedan od razloga zašto roditelji oklijevaju da se bave time kako njihova djeca i mladi koriste internet je taj što i sami nisu stručni za to.

²³ Ovaj podatak preuzet je s: Global Kids Online (2019). Global Kids Online: Komparativno izvješće, UNICEF, Office of Research – Innocenti.

4. Djeca s ranjivošću

Djeca i mladi mogu biti podložni utjecajima iz niza razloga. Istraživanje provedeno 2019. godine²⁴ pokazalo je „da se digitalnim životima djece podložne utjecajima rijetko pridaje ista iznijansirana i delikatna pozornost kakva se pridaje nedaćama iz 'stvarnog života'. Pored toga, izvješće govori da u najboljem slučaju oni (djeca i mladi) dobijaju iste općenite savjete o sigurnosti na internetu kao i sva druga djeca i mladi, a ustvari je potrebna specijalistička intervencija“.

Iako su ovdje istaknuta tri primjera specifičnih ranjivosti (djeca migranti, djeca s poremećajem iz autističnog spektra i djeca s invaliditetom), postoje i mnoge druge.

Djeca migranti

Djeca i mladi iz migrantskih obitelji često dolaze u neku zemlju (ili tamo već žive) s određenim skupom sociokulturnih iskustava i očekivanja. Iako se obično smatra da je tehnologija posrednik za povezivanje i sudjelovanje, online rizici i mogućnosti mogu u različitim kontekstima biti mnogo drukčiji. Pored toga, empirijski nalazi i istraživanja²⁵ općenito prikazuju vitalnu funkciju digitalnih medija:

- To je važno za orijentaciju (prilikom putovanja u inozemstvo).
- To je središnja funkcija upoznavanja s društvom i usvajanja kulture zemlje u koju se odlazi.
- Društveni mediji mogu igrati ključnu ulogu u održavanju kontakta s obitelji i vršnjacima i u pristupu općim informacijama.

Uz brojne pozitivne aspekte, digitalni mediji također mogu donijeti izazove migrantima, uključujući:

- Infrastrukturu - važno je razmišljati o sigurnim prostorima na internetu kako bi migrantska djeca i mladi mogli imati koristi od privatnosti i sigurnosti.
- Sredstva - migranti troše većinu novca na prepejd telefonske kartice.
- Integracija - pored pristupa tehnologiji, migrantska djeca i mladi moraju dobiti i dobro digitalno obrazovanje.

Djeca s poremećajem iz spektra autizma (ASD)

Spektar autizma sažima dvije osnovne domene u procesu dijagnostike ponašanja DSM-526²⁶.

- Ograničeno i ponavljajuće ponašanje (potreba za jednolikošću).
- Poteškoće s društvenim i komunikativnim ponašanjem.
- Česta istodobna pojava s intelektualnim poteškoćama, jezičnim problemima i slično.

²⁴ Adrienne Katz (2018), Ranjiva djeca u digitalnom svijetu, <https://pwxp5srs168nsac2n3fnjyaa-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/02/Vulnerable-Children-in-a-Digital-World-FINAL.pdf>.

²⁵ Better Internet for Kids (2017), Report on the proceedings of the Safer Internet Forum 2017, <https://www.betterinternetforkids.eu/documents/167024/1738388/Report+on+the+proceedings+of+the+Safer+Internet+Forum+2017/fa4db409-4fae-45b1-96ec-35943b7d975d>

²⁶ Cardwell C. Nuckols (2013), *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, https://dhss.delaware.gov/dsamh/files/si2013_dsm5foraddictionsmhandcriminaljustice.pdf.

Tehnologija i Internet nude beskrajne mogućnosti djeci i mladima prilikom učenja, komunikacije i igranja. Međutim, uz ove korisne strane postoje i mnogi rizici na koje su djeca i mladi s ASD-om možda osjetljiviji, poput:

- Internet djeci i mladima s autizmom može pružiti mogućnosti za druženje i posebna interesiranja koja možda ne mogu imati bez interneta.
- Društveni izazovi, poput poteškoća s razumijevanjem tuđih namjera, mogu ovu skupinu učiniti ranjivom na „prijatelje“ loših namjera.
- Online izazovi su često povezani s osnovnim značajkama autizma: konkretne, specifične smjernice mogle bi poboljšati internetska iskustva pojedinaca, ali glavni izazovi ostaju.

Djeca s invaliditetom

Prema nekim od prvih savjetodavnih istraživanja o iskustvima djece s invaliditetom u digitalnom okruženju, ova djeca smatraju da je njihov digitalni i internetski život uglavnom veoma sličan životu djece bez invaliditeta. Međutim, postojao je niz jasnih i važnih razlika²⁷. Dok ih razmatramo, važno je imati na umu da se izazovi i barijere s kojima se suočavaju djeca sa smetnjama u razvoju značajno razlikuju, u ovisnosti o vrsti i prirodi oštećenja. Ove posebne potrebe se moraju uzimati u obzir pojedinačno.²⁸

Djeca i mladi s invalidnošću na internetu se suočavaju s rizicima na sličan način kao djeca i mladi bez invalidnosti, ali mogu se suočiti i sa specifičnim rizicima koji su povezani s njihovim invaliditetom. Vjerojatnoća da su ova djeca doživjela cyber maltretiranje je za 12% veća nego kod djece i mladih bez invalidnosti. Određena djeca i mladi s invalidnošću mogu biti manje vješti u kontroli svojih međuljudskih odnosa na mreži ili u razlikovanju istinitih i lažnih informacija. Neki od njih su podložni manipulaciji putem trošenja novca, razmjene neprimjerenih informacija itd. Djeca i mladi s invalidnošću često se suočavaju s isključenošću, stigmatizacijom i preprekama (fizičkim, ekonomskim, društvenim i onim po pitanju stavova) u sudjelovanju u svojim zajednicama. Ova iskustva mogu imati negativan utjecaj na dijete s invalidnošću koje traži društvene interakcije i prijateljstva na internetu, što bi inače moglo biti pozitivno, pomoći u izgradnji samopoštovanja i stvoriti mreže potpore. Međutim, to ih može izložiti većem riziku u smislu pedofilskog zblježavanja, online podsticanja, odnosno seksualnog uznemiravanja. Istraživanja pokazuju da su djeca i mladi koji imaju poteškoće izvan mreže i oni s psihosocijalnim poteškoćama pod povećanim rizikom od takvih incidenata²⁹

Izvršitelji pedofilskog zblježavanja, online podsticanja, odnosno seksualnog uznemiravanja djece i mladih s invalidnošću mogu biti ne samo prijestupnici koji ciljaju djecu i mlade već i oni koji ciljaju djecu i mlade s invaliditetom. Takvi počinitelji mogu biti „privrženici“ - osobe bez invalidnosti koje osjećaju seksualnu privlačnost prema osobama s invalidnošću (najčešće osobe s amputacijama i osobe koje koriste pomagala u kretanju), od kojih se neki čak i pretvaraju da su i sami onesposobljeni.³⁰ Aktivnosti takvih ljudi mogu obuhvaćati preuzimanje fotografija i videozapisa djece i mladih s invalidnošću (koji su po prirodi bezazleni),

²⁷ Lundy i sar. (2019), *DVA KLIKA NAPRIJED, JEDAN NAZAD: Izvešće o djeci s invalidnošću u digitalnom okruženju*, <https://rm.coe.int/two-clicks-forward-and-one-click-back-report-on-children-with-disabili/168098bd0f>.

²⁸ ibid.

²⁹ Andrew Schrock i sar. (2008), Podsticanje, maltretiranje i problematični sadržaj, https://cyber.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/ISTTF-LitReviewDraft_0.pdf.

³⁰ Richard L Bruno (1997), *Privrženici, varalice i imitatori: Dva slučaja umišljenog poremećaja, seksualni i invalidni* <https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1024769330761.pdf>.

Ili dijeljenja istih putem namjenskih foruma ili naloga na društvenim medijima. Alati za izvještavanje na forumima i društvenim mrežama često nemaju odgovarajući put za rješavanje takvih aktivnosti.

Neka djeca i mladi s invaliditetom mogu se suočiti s poteškoćama u korištenju ili čak isključenjem iz online okruženja zbog nepristupačnog dizajna (npr. aplikacije koje ne dopuštaju povećanje veličine teksta), uskraćivanja traženog prilagođavanja (npr. softvera za čitanje ekrana ili prilagodljivih kontrola kompjutera), ili potrebe za odgovarajućom potporom (npr. podučavanje kako se koristi oprema, jedan na jedan potpora za navigaciju u socijalnim interakcijama).³¹

Neki roditelji djece i mladih s invaliditetom mogu biti prezaštitnički nastrojeni zbog nedostatka znanja o tome kako najbolje usmjeravati korištenje interneta od strane djeteta ili ga zaštititi od zlostavljanja ili uznemiravanja.³² Neki roditelji djece i mladih s invaliditetom mogu dijeliti informacije ili medije (fotografije, videozapisi) svog djeteta u potrazi za potporom ili savjetom, izlažući svoje dijete riziku zbog kršenja privatnosti i sada i u budućnosti. To također nosi rizik da takvi roditelji budu na meti neupućenih ili nesavjesnih ljudi koji nude tretmane, terapije ili 'lijekove' za invalidnost njihova djeteta.³³

³¹ UNO (2008), *Konvencija o pravima osoba s invalidnošću i opcijski protokol*, <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>. Za smjernice o ovim pravima, vidi članak 9. o Dostupnosti i članak 21. o Slobodi izražavanja i mišljenja i pristupu informacijama Lundy i sar. (2019), *DVA KLIKA NAPRIJED, JEDAN NAZAD: Izvješće o djeci s invalidnošću u digitalnom okruženju*, <https://rm.coe.int/two-clicks-forward-and-one-click-back-report-on-children-with-disabili/168098bd0f>.

³³ Sonia Livingstone et al. (2019), *UNICEF Innocenti Research Brief: Postoji li put za sudjelovanje djece na internetu?* https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IRB_2019-02%2013-2-19.pdf.

5. Novi i nadolazeći rizici i izazovi

Internet stvari

Internet je promijenio način na koji ljudi žive. Internet omogućuje pristup cjelokupnom skupu ljudskog znanja, bilo kad i bilo gdje. Nekima je život mnogo lakši i „komfortniji“ nego ikada prije. Međutim, ovaj je pomak uništio i neke od tradicionalnih stilova života, bilo u poslovnom ili u osobnom životu. Primjerice, neki bivši poslovni modeli u potpunosti su promijenjeni ili negirani, a na osobnoj razini izgleda da je interakcija licem u lice umanjena porastom interneta.

Važno je razmotriti otvoreni internet i internet stvari: otvoreni internet je samo virtualni; ne postoji u svakodnevnoj stvarnosti i interakcija s njim je stvar izbora. Ovo ne važi za Internet stvari, gdje su fizički predmeti prožeti životom povezivanja namijenjenog poboljšanju naših života – toster s tweetovima je samo jedan takav primjer!

Mogućnosti interneta stvari su bezbrojne. Internet stvari je već dostupan u prijenosnim uređajima, svjetlima u kući, fotoaparatima, automobilima, toaletima, ambalaži, brojlama energije, medicinskim sensorima ... lista je beskrajna. Internet stvari ima potencijal mijenjanja stvari nabolje. Doista, na neki način on je ugrađen u „četvrtu industrijsku revoluciju“.

Kada se ovi predmeti koriste u blizini djece (tj. u njihovim domovima), djeca bi mogla biti izložena rizicima poput onih povezanih s uporabom smart prijenosne opreme ili odjeće, koja bi potencijalno mogla dijeliti njihovu lokaciju.

Postoje ogromne tržišne prilike. Međutim, postoje i neki eventualni problemi:

Tehnički problemi/problemi s privatnošću

- Sigurnost uređaja - pravilna zaštita može biti relativno skupa; podložan virusima/zlonamjernom softveru (malware).
- Sigurnost komunikacija - enkripcija je slabija jer je energija ograničavajući čimbenik. Podložan manipulaciji trećih strana/krađi identiteta itd.
- Sigurnost komunikacija - enkripcija je slabija jer je energija ograničavajući čimbenik.
- Sigurnost podataka u oblaku (cloud) - u stvarnosti uopće ne znate tko koristi vaše podatke.

Društveni problemi

- Isključivanje ljudi
- Mogućnost zlouporabe podataka
- Mogućnost toga da tehnologija olakša situacije nasilja u obitelji³⁴

Ekonomski problemi

- Gubitak posla

Ekološki problemi

- Zagađenje u svim fazama (50 milijardi uređaja u narednih pet godina)

³⁴ Julie Inman Grant, 2019, Kada smart tehnologija nije dovoljno sigurna: povećanje nasilja u obitelji zbog uređaja povezanih na internet, <https://www.esafety.gov.au/about-us/blog/when-smart-not-necessarily-safe-rise-connected-devices-extending-domestic-violence>.

Igračke povezane na internet i robotika

S porastom tehnološkog napretka, dogodile su se temeljne promjene u životu ljudi čija namjena nije samo primjena na odrasle nego, zahvaljujući pojavi „Interneta igračaka“, i na djecu i mlade. Kako se sve više aspekata našeg života pretvara u kompjutorizirane podatke, potrebno je razmotriti kako zaštititi djecu i mlade i pružiti im mogućnosti za odrastanje u sigurnom i zaštićenom digitalnom svijetu.

Mišljenja su se o robotici promijenila i mnogo se raspravljalo o „robotizaciji“ djetinjstva.³⁵ Kada se na njih počelo gledati kao na dosadne, prljave i opasne, namijenjene industriji i kao na prijatnu radnoj snazi u tvornicama, roboti su evoluirali u alatku koja se vidi kao sofisticirana, korisna i društvena i kao nešto s čim se može komunicirati u domovima i u slobodno vrijeme. Mada već odavno postoje igračke u obliku robota, došlo je do ogromnih promjena koje su robote učinile sofisticiranijim. Takve igračke nisu više samo u obliku klasičnog znanstveno-fantastičnog robota, već sada oživljavaju kroz hod, razgovor i kao igračke koje mogu razmišljati.

U osnovi robotizacije dogodile su se neke značajne tehnološke promjene, koje se mogu sažeti kako slijedi:

- Eksplozivno povećanje snage kompjutera
- Povezanost mobilnih uređaja
- Datafikacija i umrežene informacije
- Minijaturizacija senzora, mikrofona i kamera
- Robotsko računarstvo u oblaku (*cloud computing*)
- Napredak vještačke inteligencije i strojarskog učenja

Siri je možda jedan od robota s kojima djeca i mladi danas najčešće komuniciraju; zabavan koliko to može biti razgovor s digitalnim asistentom, on pokazuje dubinu zrelosti vještačke inteligencije i algoritama koji je pokreću. Društveni robot može se definirati kao „vještački, otjelovljeni uređaj koji može osjetiti svoje (društveno) okruženje i ciljano i autonomno komunicirati s tim okruženjem slijedeći društvena pravila koja su vezana uz njegovu ulogu.“ Društveni roboti mogu biti osobito privlačni djeci i mladima jer oni brzo prihvaćaju nove tehnologije i često su ciljna skupina i kao korisnici novih tehnologija. Pored toga, polje interesa kod djece i mladih je višestruko i raznoliko, ali također raštrkano. Kao rezultat toga, djeca i mladi su vjerojatno podložniji učincima interakcije s robotima.

Tipični primjeri interakcije između djece i robota su:

- mobilnost,
- interaktivnost/reciprocitet,
- „naturalizacija“ (govor, gestovi i vid umjesto teksta),
- prilagodljivost interakcije,
- personalizacija,
- o(bez)tjelotvorenje.

³⁵ Jochen Peter na forumu za sigurniji internet, 2017: Bolji internet za djecu (2017), Izvješće o radu foruma za sigurniji internet 2017, <https://www.betterinternetforkids.eu/documents/167024/1738388/Report+on+the+proceedings+of+the+Safer+Internet+Forum+2017/fa4db409-4fae-45b1-96ec-35943b7d975d>

Procesi odražavaju sljedeće:

- antropomorfizam (iskazivanje ljudskih karakteristika ili ponašanja),
- društvena prisutnost,
- uključenost,
- uočena sličnost.

Postoji niz potencijalnih posljedica po kognitivni razvoj djece i mladih koje proizlaze iz njihove interakcije s robotima, kako pozitivnih tako i negativnih. Pozitivni ishodi uključuju poboljšano učenje, koje je personalizirano za dijete, kontinuirano se ažurira i olakšava samoučenje. Manje pozitivni ishodi proizlaze iz „obrazovnih balona“ koji su slični „balončićima za filtriranje“ na internetu, gdje je sadržaj ograničen. U takvim slučajevima postoji rizik od fragmentacije djetetovog znanja i pružanja obilja činjenica, dok se stil podučavanja temelji isključivo na algoritamskom učenju. Primjerice, kada dijete postavi pitanje Alexu (slično kao što bi moglo postaviti Googleu ili Bing), dobija samo jedan odgovor, što mu otežava mogućnost kritičke procjene sadržaja koji mu se predstavlja.

Slični problemi postoje i kod razvoja identiteta djeteta. Studije utemeljene na istraživanjima³⁶ pokazale su da roboti mogu igrati važnu ulogu u životu djece i mladih pomažući im da prošire i poboljšaju potragu za identitetom tijekom njihove adolescencije. Međutim, roboti pokreću pitanja privatnosti i postoji rizik da se mogu koristiti kao nadzorni uređaji, primjerice za snimanje bilo koga u blizini robota, time stvarajući sigurnosne probleme kako roditelja tako i djece i mladih.

Što se tiče odnosnih aspekata, odnosi s robotima ne moraju uvijek odražavati stvarne odnose u stvarnom životu. S jedne strane, to bi moglo dovesti do toga da se djeca i mladi izoliraju od društva, pronalazeći utjehu u algoritmu koji ih smiruje i tješi. Međutim, to bi moglo značiti i da roboti mogu biti pouzdan sugovornik za „raspravu“ o stvarima koje je teško spomenuti u razgovoru s roditeljima i vršnjacima. Naš odnos s robotima uvijek će biti odnos sluga i gospodara, ali roboti se sve više mogu "pretvarati da osjećaju", pa bi djeca i mladi mogli pasti u zamku da ovaj odnos smatraju autentičnim i uzajamnim.

Kao što je rekao Jochen Peter, „roboti mogu ponuditi više od tradicionalnih igračaka, ali predstavljaju i ogromne rizike za najmlađe korisnike“.³⁷

³⁶ Van Straten, C. L., Peter, J., & Kühne, R. (2019). Stvaranje odnosa između djeteta i robota: Narativni pregled empirijskog istraživanja. *International Journal of Social*

³⁷ Van Straten, C. L., Peter, J., & Kühne, R. (2019). Stvaranje odnosa između djeteta i robota: Narativni pregled empirijskog istraživanja. *International Journal of Social*

Igranje online igrica

Industrija kompjutorskih igrica je po broju kupaca i visini prihoda nadmašila i filmsku i glazbenu industriju. Štoviše, pojavom mobilnih igara kojima se može pristupiti na malim mobilnim uređajima, broj ljudi koji igra igrice je veći nego ikad prije. Istraživanje State of Online Gaming 2019 naglašava da je 51,8 posto gejmera muškog, a 48,2 posto ženskog spola, i to na temelju odgovora 4.500 konzumenata igrica iz Francuske, Njemačke, Indije, Italije, Japana, Singapura, Republike Koreje, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, starijih od 18 godina, a koji igraju videoigre najmanje jednom tjedno.³⁸ Od 2010. godine, dvadeset jedan posto igrača videoigara u SAD-u je starosti ispod 18 godina.³⁹

Nedavna istraživanja u Francuskoj, Njemačkoj, Španjolskoj i Velikoj Britaniji otkrila su da 54 posto svih koji su starosti između 6 i 64 godine igra videoigrice, a 77 posto njih igra najmanje sat vremena tjedno. Štoviše, tri četvrtine osoba starosti od 6 do 15 godina u Njemačkoj, Španjolskoj, Italiji, Ujedinjenom Kraljevstvu i Francuskoj su igrači videoigara, što čini više od 24 milijuna na pet europskih tržišta prema GameTrack anketi za praćenje. Igrice se igraju na raznim uređajima, ali oko 70% igrača igra na konzolama ili pametnim uređajima.⁴⁰

U svijetu ima oko 2,5 milijarde igrača videoigrica. Igrica PUBG je prva po broju istodobnih igrača s tri milijuna igrača za jedan sat.⁴¹

Jedna od vodećih platformi za gledanje gejming videosadržaja u svijetu je Twitch koja je u 2017. godini činila 54% prihoda od platforme za gejming videosadržaje.

Kupovina dijela igrice je sve važniji dio igranja igrica online. Uz poboljšanu konekciju i brzinu interneta, sve više igrača preuzima svoje igrice s interneta (download) umjesto da kupuje fizičku kopiju igrice. Od 2018. do 2019. godine, u Južnoj Africi su online transakcije gejmera porasle za 13%.⁴²

Iako publika postaje raznovrsnija, u industriji igara još uvijek dominiraju muški programeri i često zadovoljava pretpostavljenu heteroseksualnu mušku publiku. Nažalost, to često može dovesti do pretjerano seksualiziranih ženskih likova i izrazitog nedostatka ne-muških, ne-bijelih likova u igricama.

Pored ponude mobilnih igara, zabilježen je i ogroman rast broja online igara. Ne mogu se sve igre igrati online, ali sve se igrače konzole sada mogu povezati na internet. Igranje online igara također znači da korisnici mogu igrati igre zajedno s drugima na internetu. Neke igre omogućuju korisnicima da se igraju isključivo s ljudima s kojima su „prijatelji“, ali druge vas mogu grupirati s drugim igračima iz cijelog svijeta - ponekad nasumice, a ponekad na temelju nivoa vještina ili preferencija.

Dostupne su brojne vrste igara koje se neprekidno mijenjaju. Ispod su navedene neke od popularnih igara i žanrova:

³⁸ Limelight Networks (2019), *Istraživanje tržišta: The State of Online Gaming*, http://img03.en25.com/Web/LLNW/%7B02ca9602-173c-43a4-9ee1-b8980c1ea459%7D_SOOG2019_MR_8.5x11.pdf.

³⁹ Statista.com (2019), *Prosječna starost igrača videoigara u SAD u 2019. godini* | Statista, <https://www.statista.com/statistics/189582/age-of-us-video-game-players-since-2010/>.

⁴⁰ Isfe.eu (2019), *GameTrack In-Game Spending in 2019*, <https://www.isfe.eu/wp-content/uploads/2019/12/GameTrack-In-Game-Spending-2019.pdf>.

⁴¹ WEPC (2018), *2018 Video Game Industry Statistics, Trends & Data - The Ultimate List*, <https://www.wepc.com/news/video-game-statistics/>.

⁴² Chris Cleverly (2019), *Mobile Gaming in Africa*, <https://medium.com/kamari-coin/mobile-gaming-in-africa-cc8bb6d7c49b>.

Strijelac u prvom licu (*First Person Shooter*) - akcijske igre fokusirane na borbu utemeljenu na oružju ili projektilu iz perspektive prvog lica, npr. Call of Duty, Overwatch, BioShock, Battlefield.

Akcija-avantura – igre u kojima igrač prolazi i istražuje okruženja koja često uključuju borbu i rješavanje zagonetki, npr. Grand Theft Auto (GTA), Super Mario, Uncharted, Legenda o Zeldi, God of War.

Sport – igre koje stimuliraju strategiju i fiziku stvarnog profesionalnog sporta, npr. FIFA, Madden NFL, NBA.

Sandbox/Open World – igre koje uključuju minimalno ili nikakvo pripovijedanje ili ograničenja, omogućujući igraču slobodno lutanje i mijenjanje virtualnog svijeta po volji, npr. Minecraft, Terraria, Skyrim, Fallout.

Multiplayer Online Battle Arena (Moba) – online igre koje se igraju kao dva konkurentna tima koji pokušavaju zauzeti ili uništiti bazu jedni drugima, npr. Dota 2, Liga legendi, Heroes of the Storm, Paragon.

Postoji zabrinutost zbog ovisnosti o online igrama koje je Svjetska zdravstvena organizacija 2018. godine definirala kao poremećaj u igranju igara.⁴³ To je definirano u 11. reviziji Međunarodne klasifikacije bolesti kao „obrazac ponašanja u igrama („digitalno igranje“ ili „videoigranje“) koje karakterizira poremećena kontrola igranja, davanje većeg prioriteta igranju igara nad ostalim aktivnostima do te mjere da igranje ima prednost nad ostalim interesima i svakodnevnim aktivnostima, te nastavkom ili eskalacijom igranja usprkos pojavi negativnih posljedica.“ Važno je napomenuti da, kako bi se poremećaj igranja igrica mogao dijagnosticirati, obrasci ponašanja povezani s ovim poremećajem morali bi biti vidljivi najmanje 12 mjeseci.

Još jedna ključna briga kod igara je veza do online kockanja. Neke igre ohrabruju korisnike da oprobaju sreću na loot kutiji, (Loot Box) primjerice, kada igrač kupi kutiju koristeći valutu igre (valuta igre se kupuje stvarnim novcem) kako bi dobili nasumičnu nagradu.⁴⁴

Nedavna istraživanja otkrila su da se globalno loot box tržište procjenjuje na 20 milijardi funti.⁴⁵

Vještačka inteligencija i strojarsko učenje

Vještačka inteligencija izaziva veliko interesiranje medija. Primjene vještačke inteligencije koje se testiraju postaju sve opsežnije. Vještačka inteligencija također izaziva zabrinutost zbog negativnih predrasuda.

Važno je definirati vještačku inteligenciju i strojarsko učenje, ali ne postoji univerzalna i svestrana definicija. Ona ovisi o svrsi, fokusu i specifičnim zadacima. Ova raznovrsnost definicija također odražava razne definicije "ljudske inteligencije". Također postoji razlika između specifičnih i općih zadataka: ljudi su dobri u općim zadacima, dok je za konkretne zadatke vještačka inteligencija zaista napredna.

Strojarsko učenje najčešće se odnosi na metode u kojima strojevi mogu učiti na temelju podataka. Cilj mu je generalizirati podatke radi kreiranja modela. Strojarsko učenje predstavlja 80% trenutačnih aplikacija utemeljenih na vještačkoj inteligenciji.

⁴³ WHO (2018), WHO | Poremećaj igranja, <https://www.who.int/features/qa/gaming-disorder/en/>.

⁴⁴ Parentzone.org.uk (date?), Što su Loot Boxes?, <https://parentzone.org.uk/article/what-are-loot-boxes>.

⁴⁵ RSPH (2019), *Skins in the Game A High-Stakes Relationship between Gambling and Young People's Health and Wellbeing?* <https://www.rsph.org.uk/uploads/assets/uploaded/a9986026-c6d7-4a76-b300ba35676d88f9.pdf>.

Kada je vještačka inteligencija u pitanju, treba razmotriti niz pitanja:

- Loše definirani problemi - definicija problema je ključ uspjeha.
- Raspoloživost podataka - vrlo su često podatci pogrešni, neprikladni, „prijavi“ ili nedovoljni. Podatci koji se koriste za obuku i razvitak vještačke inteligencije i algoritamskih usluga vjerojatno će se dobiti od odraslih korisnika. To može značiti da algoritamski sustavi donošenja odluka i prepoznavanje obrazaca koji koriste vještačku inteligenciju mogu biti usmjereni na odrasle i stoga rezultirati uslugama koje djeca pogrešno razumiju / pogrešno kategoriziraju. Na sličan način, skupovi podataka i modeli koji se koriste za oblikovanje i informiranje procesa donošenja odluka kod vještačke inteligencije možda neće točno predstavljati ili uzeti u obzir potrebe nekih ljudi zbog njihove etničke pripadnosti, spola, invaliditeta itd. Stoga, djeca u ovim nedovoljno zastupljenim skupinama mogu doživjeti dodatni, unakrsni nedostatak koji je vještačka inteligencija dodatno složila ili iskoristila.
- Zanimarivanje razumijevanja - ponekad stvari funkcioniraju slučajno ili je model dobar, ali za nešto drugo osim za početni problem - primjerice, bilo je priča u medijskim izvješćima kada je vještačka inteligencija pogrešno identificirala slike u pretragama.⁴⁶
- Cijena pogrešaka.

Vještačka inteligencija je nevjerojatan napredak, ali zagonetka koju stvara slična je onoj kod samohodnog automobila.⁴⁷

⁴⁶ James Vincent (2019), *Ako možete prepoznati što je u ovim slikama, pametniji ste od vještačke inteligencije* <https://www.theverge.com/2019/7/19/20700481/ai-machine-learning-vision-system-naturally-occurring-adversarial-examples>.

⁴⁷ Amy Maxmen (2018), *Dvojbe oko samohodnih automobila otkrivaju da moralni izbori nisu univerzalni* <https://www.nature.com/articles/d41586-018-07135-0>.

6. Razumijevanje rizika i šteta

Slika 7. pokazuje klasifikaciju online rizika kod djece. Priznaje se da postoje i rizici vezani uz zdravlje i dobrobit (prekomjerna uporaba, nedostatak sna itd.).

Slika 7. Klasifikacija online rizika po djecu⁴⁸

	SADRŽAJ Dijete u ulozi primatelja poruka masovne proizvodnje	KONTAKT Dijete u ulozi sudionika interakcije koju je inicirala odrasla osoba	PONAŠANJE Dijete u ulozi nasilnika/žrtve
Agresivne	Nasilan sadržaj ili sadržaj sa prikazima krvi	Uznemiravanje, uhođenje	Onlajn vršnjačko nasilje, neprijateljsko odnošenje prema vršnjacima
Seksualne	Pornografski sadržaj	Vrbovanje, seksualno iskorištavanje od strane nepoznate osobe	Seksualno uznemiravanje, "seksting"
Vrijednosne	Sadržaj koji obiluje rasizmom i govorom mržnje	Uvjeravanje na ideološkoj osnovi	Potencijalno štetan sadržaj generisan od strane korisnika
Komercijalne	Oglašavanje i plasman proizvoda	Prikupljanje i zloupotreba osobnih podataka	Kockanje, povreda autorskih prava

Izvor: EU Kids Online (Livingstone, Haddon, Görzig, and Ólafsson (2011))

Studija slučaja 1

Ovo je primjer dječaka koji je gledao video koji prikazuje kako pripadnici ISIL-a ubijaju pilota jordanske zrakoplovne kompanije. Dječak je priču i ono što se dogodilo čuo u vijestima koje su emitirane na radiju dok je dječak sa svojom majkom išao kući iz škole. Postavljao joj je pitanja, ali ona nije bila spremna razgovarati o tome. Isključila je radio i šutke su se odvezli kući. Dječak je bio doista zabrinut zbog onoga što je čuo - pilot je živ spaljen - a kad se vratio kući, potražio je događaj na internetu kako bi saznao više i pokušao razumjeti što se dogodilo. Jedna od stvari koje mu je ponudio pretraživač bila je snimka koja prikazuje što se dogodilo - objavio ju je kanal koji prenosi vijesti. Dječak je rekao kako zna da bi je trebao prestati gledati čim snimka počne, ali nije mogao i pogledao je cijelu snimku. Snimka ga je uznemirila; imao je noćne more i bio je vrlo potresen cijelim događajem - međutim, nikome nije rekao jer se uplašio njihove reakcije i iskreno je osjećao da bi ga krivili.

¹CBS News (2015), *Snimka ISIL-a na kojoj se vidi spaljivanje jordanskog pilota*, <https://www.cbsnews>

⁴⁸ Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., i Ólafsson, K. (2011). *Rizici i sigurnost na internetu: Perspektiva europske djece*. Cjelokupni nalazi. LSE, London: EU Kids Online, <http://eprints.lse.ac.uk/33731/>

Možda je odgovor majke razumljiv i pokazuje da će se odrasli često boriti s nekim sadržajem koji može biti dostupan na internetu. Bez obzira na to koliko izazovni i teški mogu biti ovi razgovori, važno ih je voditi. Roditelji moraju biti voljni saslušati svoju djecu i stvoriti okruženje u kojem će se moći voditi diskusija o svim problemima koji muče djecu.

Sadržaj

- Izloženost ilegalnom, odnosno potencijalno štetnom sadržaju, poput pornografije, kockanja, web-stranica za samoozljeđivanje i drugog sadržaja neprikladnog za djecu i mlade. U većini slučajeva operateri ovih web-stranica ne poduzimaju učinkovite mjere da ograniče pristup djeci i mladima.
- Izloženost kontaktu s drugim korisnicima.
- Samoozljeđivanje, destruktivno i nasilničko ponašanje.
- Izloženost radikalizaciji i rasizmu i drugim diskriminatorским govorima i slikama.
- Oslanjanje na ili korištenje netočnih ili nepotpunih podataka s interneta ili podataka iz nepoznatog ili nepouzdanog izvora.
- Stvaranje, prijem i širenje ilegalnog i štetnog sadržaja.

Online manipulacija

Djeca i mladi ljudi su sve prisutniji u online okruženju poput društvenih mreža, gdje su izloženi različitim sadržajima, algoritamski filtriranim, s namjerom da njima manipuliraju na ovaj ili onaj način. Primjeri uključuju političku manipulaciju (promoviranje određenih političkih stavova), lažne vijesti (širenje lažnih informacija u političke, komercijalne ili druge svrhe), reklamiranje (stvaranje rane vezanosti djece i mladih za određene marke ili proizvode).

Ova algoritamski prilagođena okruženja mogu u velikoj mjeri utjecati na zdrav razvoj, razmišljanja, sklonosti, vrijednosti i navike djece i mladih, izolirajući ih u „filter balončiće“ i sprječavajući ih u slobodnom istraživanju i pristupu širokom spektru mišljenja i sadržaja.

Kontakt

- Pretvaranje da ste netko drugi, često drugo dijete, kao dio namjernog pokušaja nanošenja zla, uznemiravanja ili maltretiranja nekoga drugog.

Online podsticanje i pedofilsko zblježavanje

Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija) predviđa da je pedofilsko zblježavanje (podstrekavanje djece na seksualnu zabavu) namjerni prijedlog, putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, odrasle osobe za susret s djetetom koje nije dostiglo zakonsku starosnu granicu za seksualne aktivnosti, i to u svrhu vršenja djela seksualnog zlostavljanja ili izrade materijala u smislu seksualnog zlostavljanja djece.⁴⁹ Podstrekavanje ne mora nužno završiti sastankom uživo. Ono može ostati online, ali svejedno ozbiljno naštetiti djetetu, primjerice putem proizvodnje, posjedovanja i distribucije sadržaja ove vrste.⁵⁰

⁴⁹ Vijeće Europe (1957), Članak 23. Sporazuma br. 201: Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloporabe, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>.

U kontekstu seksualnog podstrekavanja ili pedofilskog zblizavanja, veći je fokus na procesu viktimizacije, jer je istraživanje u velikoj mjeri obuhvatilo samu djecu i mlade.

Studija slučaja 2

Ovo je primjer 13-godišnje djevojčice kojoj su na Instagram muškarci slali neprimjerene slike. Čovjek je dijelio svoje gole slike, a također je zamolio djevojku da mu pošalje svoje gole slike. Djevojčica ga nije poslušala, blokirala je muškarca, prijavila ga Instagramu i također razgovarala s nekom od svojih prijateljica da provjeri je li im se možda isto dogodilo i – ispostavilo se da jeste. Iako je učinila sve što je trebala, djevojčica nije rekla roditeljima plašeći se njihove reakcije. Bila je uvjerena kako će joj reći da više ne može koristiti Instagram, a to nije dolazilo u obzir. Objasnila je da su na Instagramu svi njezini prijatelji dijelili vijesti, ogovarali, dogovarali se, razgovarali o tome što se toga dana dogodilo u školi i tako dalje. Djevojčica je iskreno vjerovala da će joj roditelji (u želji da je zaštite) reći da mora prestati koristiti platformu (Instagram). Problem je u tome što djevojčica nije učinila ništa loše – čovjek koji je poslao slike je bio taj koji se ponašao neprimjereno. Razumljiva je reakcija roditelja da žele zaštititi svoju djecu, ali sigurno nije u redu kažnjavati vaše dijete zbog nečega što je netko drugi učinio. Trebali bismo pretpostaviti da je većina stvari ili sve stvari koje je ova djevojčica radila na Instagramu bila apsolutno u redu. Važno je da roditelji razmisle o svojoj reakciji kada im djeca ispričaju o problemu s kojim su se susreli na internetu. Oni također trebaju saslušati svoju djecu i pružiti im potporu.

Nasilje i uznemiravanje.

Maltretiranje je maltretiranje gdje god se i na bilo koji način desi. Online maltretiranje može biti posebno uznemirujuće i štetno jer se širi više i s većim stupnjem publiciteta. Štoviše, elektronički cirkulirani sadržaj može se ponovno pojaviti u bilo kojem trenutku, što žrtvi nasilja otežava završetak incidenta; može sadržati štetne vizualne slike ili povredljive riječi; sadržaj je dostupan 24 sata dnevno. Maltretiranje elektroničkim putem može se dogoditi bilo kad tako da može zadirati u žrtvinu privatnost čak i na inače "sigurnim" mjestima kao što su doma, osobnim podacima se može manipulirati, mijenjati vizualne slike i prosljeđivati drugima. Pored toga, maltretiranje se može vršiti i anonimno.⁵¹

⁵⁰ Povjerenstvo strana potpisnica Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zlorabe (2015), *Mišljenje o članku 23. Lanzarote konvencije i informativna obavijest istog*, <http://rm.coe.int/coermpubliccommonsearchservices/displaydctmcontent?documentid=090000168064de98>.

⁵¹ Dr Tanya Byron (2008), *Izveštaje pregleda Byron: Sigurnija djeca u digitalnom svijetu*, <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120107041050/>, <https://www.education.gov.uk/publications/eorderingdownload/dcsf-00334-2008.pdf>.

Djeca i mladi koji su viktimizirani izvan interneta vjerojatno će biti viktimizirani i online⁵². Prema nedavnim studijama, veća je vjerojatnoća da će djeca s invaliditetom doživjeti zlostavljanje bilo koje vrste⁵³, a pogotovo da će doživjeti seksualnu viktimizaciju⁵⁴, čime su izloženi većem riziku na internetu. Viktimizacija može uključivati maltretiranje, uznemiravanje, isključenje i diskriminaciju na temelju stvarne ili zamišljene invalidnosti djeteta ili na temelju aspekata povezanih s invalidnošću djeteta, poput načina na koji se ponaša ili govori ili opreme ili usluga koje koristi. Neki od rizika mogu uključivati sljedeće:

- Klevetu i narušavanje ugleda.
- Neovlašteno korištenje kreditnih kartica: kreditne kartice roditelja ili druge osobe koje se mogu koristiti za plaćanje članarina i ostalih naknada za robu i usluge.
- Protuzakonite pokušaje lažnog predstavljanja korisnika interneta, prije svega radi stjecanja financijske koristi. U nekim slučajevima to može uključivati krađu identiteta, iako je to obično povezano s pokušajima prijevare odraslih.
- Neželjeno oglašavanje: neke kompanije spamuju djecu putem web-stranica radi prodaje proizvoda. Ovo postavlja pitanje pristanka korisnika i načina na koji bi pristanak trebalo dobiti. U ovoj oblasti nema dovoljno zakona i vrlo je teško odrediti kada djeca i mladi mogu razumjeti transakcije podataka. Činjenica je da je primjena ovih pravila već postala veliki problem, koji pristup mobilnim telefonima naglašava.
- Neželjeni kontakt, posebno s odraslim varalicama koje se predstavljaju kao djeca i mladi.

Ponašanje

- Otkrivanje osobnih podataka, što dovodi do rizika od fizičke štete.
- Tjelesna ozljeda kroz stvarne susrete s poznicima na internetu, uz mogućnost tjelesnog i seksualnog zlostavljanja.
- "Sexting" tj. dijeljenje intimnih slika, što može rezultirati seksualnim uznemiravanjem, iznuđivanjem, pedofilskim zblizavanjem i zlostavljanjem na temelju slika.⁵⁵

Sexting

Uobičajeno ponašanje tinejdžera je 'sexting' (dijeljenje seksualiziranih slika ili tekstova putem mobilnih telefona). Ovakve slike i tekst često dijele partneri u vezi ili s potencijalnim partnerima, ali ponekad završe dijeljenjem s mnogo širom publikom. Smatra se kako je malo vjerojatno da mladi tinejdžeri mogu adekvatno razumjeti implikacije ovakvog ponašanja i potencijalnih rizika koje ono nosi.⁵⁶

Ozbiljna zabrinutost zbog sextinga je da djeca i mladi možda stvaraju ilegalni materijal za seksualno zlostavljanje djece, što bi moglo dovesti do ozbiljnih zakonskih sankcija. Neke od opasnosti su sljedeće:

- Ciljanje putem spamova i reklama od kompanija koje koriste internet stranice za promociju proizvoda koji su u vezi sa starosnom dobi ili interesiranjima.

⁵² Andrew Schrock i sar. (2008), *Online opasnosti po mlade: Podstrekavanje, uznemiravanje i problematični sadržaj*, https://cyber.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/RAB_Lit_Review_121808_0.pdf

⁵³ UNICEF (2013), *Izveštje o stanju djece u svijetu: Djeca s invalidnošću*, https://www.unicef.org/publications/files/sowc2013_exec_summary_eng_lo_res_24_apr_2013.pdf

⁵⁴ Mueller-Johnson, Eisner and Obsuth (2014), *Seksualna viktimizacija mladih s fizičkim hendikepom: Ispitivanje stopa prevalencije i rizik i čimbenici zaštite*, <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0886260514534529>

⁵⁵ Lanzarote komisija (2019), *Mišljenje o seksualno sugestivnim ili eksplicitnim slikama, odnosno videozapisima djece koje prave, dijele i šalju se drugoj djeci* <https://rm.coe.int/opinion-of-the-lanzarote-committee-on-child-sexually-suggestive-or-exp/168094e72c>

⁵⁶ UNICEF (2011), *Child Safety Online: Globalni izazovi i strategije*, http://www.unicef.it/allegati/child_safety_online_1.pdf

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

- Ponašanje koje rezultira zdravstvenim rizicima kao što je vrijeme provedeno ispred ekrana: Kompulzivna i prekomjerna uporaba interneta, odnosno mrežnih igara na štetu društvenih, odnosno aktivnosti na otvorenom važnih za zdravlje, izgradnju povjerenja, socijalni razvoj i opću dobrobit.
- Kršenje vlastitih ili tuđih prava plagijatom i postavljanjem sadržaja (posebice fotografija) bez dozvole. Snimanje i postavljanje neprikladnih fotografija bez odobrenja pokazalo se štetnim za druge.
- Kršenje tuđih autorskih prava, npr. preuzimanjem glazbe, filmova ili TV programa za koje treba platiti.
- Pogrešno predstavljanje starosti: bilo dijete koje se pretvara da je starije kako bi dobilo pristup neprikladnim web-lokacijama ili starija osoba koja se pretvara da je dijete.
- Korištenje roditeljskog naloga e-pošte bez pristanka: roditeljski pristanak potreban je za aktiviranje nekih online naloga, što roditeljima može biti problem da obrišu nakon aktiviranja. Djeca i mladi koriste ovu metodu da zaobiđu traženje dozvole.

Istraživanje EU Kids Online 2020 prikazuje kako djeca i mladi koriste nove medije za razliku od toga kako se misli da ga koriste.⁵⁷ Druga se istraživanja bave time na koji način djeca misle da njihova prava trebaju biti zaštićena u digitalnom okruženju,⁵⁸ kao i radom na iskustvima djece s invalidnošću.⁵⁹

Glavni cilj online sigurnosne kampanje je promjena ponašanja, uključujući podsticanje sigurnijeg ponašanja djece i mladih na internetu, podsticanje učinkovitog roditeljstva online i podsticanje drugih koji komuniciraju s djecom i mladima kako bi ih naučili da budu sigurni na mreži (članovi šire obitelji, nastavnici itd.).

Internetsku sigurnost djece i mladih ne treba gledati izolirano, već kao onu koja ima zajedničke karakteristike u nizu inicijativa koje se tiču djece i mladih, njihove sigurnosti i interneta.

⁵⁷ Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., and Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Rezultati ankete iz 19 zemalja*. EU Kids Online, <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/reports/EU-Kids-Online>

⁵⁸ Vijeće Europe (2017), *To je naš svijet: Dječja viđenja zaštite njihovih prava u digitalnom svijetu*, <https://rm.coe.int/it-s-our-world-children-s-views-on-how-to-protect-their-rights-in-the-/1680765dff>.

⁵⁹ Lundy i sar. (2019), *DVA KLIKA NAPRIJED, JEDAN NAZAD: Izvješće o djeci s invalidnošću u digitalnom okruženju*, <https://rm.coe.int/two-clicks-forward-and-one-click-back-report-on-children-with-disabili/168098bd0f>.

7. Uloga koju mogu igrati roditelji i skrbnici

Roditelji trebaju podržati djecu i mlade kako bi mogli imati sigurnu korist od tehnologije. Trebali bi imati uravnotežen pristup i prepoznati širok spektar prednosti koje internet može pružiti. Roditelji su možda skloni fokusirati se na brojne pozitivne strane u obrazovanju/vještinama koje se mogu steći na internetu, ali važno je i da razmotre i uvažavaju društvene koristi koje djeca mogu steći – igra i istraživanje osobnih interesiranja mogu djeci predstavljati ključni motivator za korištenje interneta. Njihovo razumijevanje može pomoći roditeljima da se bolje uključe i podrže djecu. Kako bi se osiguralo da djeca i mladi koriste internet stranice na siguran i odgovoran način, roditelji, njegovatelji i skrbnici trebaju biti svjesni sljedećeg:

1. Upoznati se s rizicima i mogućnostima koje njihova djeca i mladi mogu sresti na internetu. Važno je biti u stanju prepoznati potencijalne prijetnje s kojima se njihova djeca mogu suočiti, istodobno imajući u vidu da rizici možda neće rezultirati štetom.
2. Aktivno pratiti što djeca rade na internetu, vrstu sadržaja koju gledaju, dijele ili kreiraju, usluge, platforme i igre koje koriste i ljude s kojima se povezuju. Roditeljima je uvijek korisno isprobati usluge koje njihova djeca koriste.
3. Roditelji bi se trebali upoznati s dobrim web-lokacijama i igrama za učenje i zabavu koje mogu koristiti sa svojom djecom. Dobra web-stranica ili igra ima posebnu sigurnosnu stranicu s jasnim linkovima, mehanizmima izvještavanja i smjernicama za djecu i mlade i njihove roditelje, odnosno skrbnike.
4. Voditi redovit, iskren i otvoren dijalog s djecom i mladima koji je primjeren starosti i koji se s vremenom mijenja.
 - a. Pobrinite se da djeca i mladi razumiju opasnosti na koje mogu naići i da se dogovore o radnjama koje će poduzeti, poput razgovora s vama, ako na opasnost naiđu.
 - b. Podstaknite djecu i mlade da razmišljaju o tome kako mogu biti dobar digitalni građanin, vodeći računa o tome što oni dijele o sebi i drugima i pomažući im da usvoje pozitivan način ponašanja na internetu.
 - c. Podstaknite kritičko razmišljanje o onome što vide online, razgovarajte o tome da nisu svi ono za šta se predstavljaju ili da ono što vide možda nije istina. Razgovarajte o manipulaciji slikom o sebi i lažnim vijestima koje žele iskoristiti ljude.
 - d. Razgovarajte o pritisku vršnjaka i strahu od propuštanja i o kontroli online prijateljstava.
 - e. Razgovarajte o privlačnosti 3D tehnologije koja stvara ovisnost, a osobito o besplatnim uslugama, gdje su vrijeme koje provode na internetu i podatci koje dijele valuta ili poslovni model.
5. Pobrinite se da dijete zna kada i gdje može dobiti pomoć. To bi mogao biti njihov roditelj ili njegovatelj, učitelj ili druga odrasla osoba od povjerenja. Podstičite uvjerenje da bi, ako dožive nešto uznemirujuće na internetu, trebali porazgovarati o tome s odraslom osobom od povjerenja.
6. Dogovorite se o obiteljskim pravilima za uporabu povezanih uređaja, podrazumijevajući da su roditelji ili skrbnici uzori za ponašanje na internetu.
7. Pobrinite se da djeca imaju uravnoteženu vrstu aktivnosti online tako da njihovo vrijeme online bude kvalitetno provedeno i da sadrži kombinaciju aktivnosti koja uključuje učenje, stvaranje i povezivanje na pozitivan način.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Koristite ugrađene alate za pregled obrazaca uporabe glede količine vremena koje se troši na aplikacije i usluge.

8. Provjerite znate li vi i vaša djeca koristiti alate. Veliki je broj alata koji mogu pomoći roditeljima u 'upravljanju' online tehnologijom u kući i izvan nje.
 - a. Uzmite u obzir sve povezane uređaje, a ne samo one tipične poput pametnih telefona, tableta i računara. Uključite igraće konzole, osobne asistente, smart televizore i sve druge uređaje koji se povezuju na internet.
 - b. Koristite starosna upozorenja kako biste lakše odlučili kojem sadržaju, igrama, aplikacijama i uslugama djeca i mladi imaju pristup. Imajte na umu da se starosna upozorenja mogu razlikovati u elektroničkim trgovinama aplikacija (App Store) i na stvarnim platformama. Razmislite o uporabi postavki za kontrolu aplikacija i igara koje se mogu preuzeti i koristiti.
 - c. Koristite mrežnu filtraciju, koja se često naziva roditeljskim nadzorom, i sigurne pretraživače ili kontrole za filtriranje sadržaja kojem djeca i mladi mogu pristupiti na mreži.
 - d. Kao obitelj, shvatite kako i kada prijaviti bilo koji sadržaj zbog kojeg su nesretni ili zabrinuti ili onaj za koji smatraju da krši uvjete i odredbe. Potrebno je da znate kako blokirati neželjene ili nepozvane kontakte.
 - e. Razmislite vrlo dobro o uporabi aplikacija za nadgledanje i tehnologija koje prate dječju uporabu interneta. Ove aplikacije i tehnologija mogu imati neželjene posljedice u smislu toga da dijete više sakriva svoje ponašanje na internetu, a također može nanijeti štetu u situacijama obiteljskog nasilja. Ako ih ipak koristite, objasnite djetetu što pratite i zašto to radite.
 - f. Kako djeca i mladi stare i sazrijevaju, važno je da preispitujete uporabu kontrola i ograničenja kako biste bili sigurni da odgovaraju starosti djeteta; važno je njegovati otpornost svog djeteta kako bi moglo napredovati na internetu.
9. Naučite svoju djecu da ne dijele pristupne zaporke s prijateljima ili braćom i sestrama. Razmislite o tome kada i gdje dijele osobne podatke, primjerice, profil koji se može vidjeti globalno možda će htjeti koristiti sliku profila na kojoj nije on ili ona i svesti na minimum količinu osobnih podataka o svojoj starosti, školi i lokaciji.
10. Nemojte pretpostavljati da svi na internetu ciljaju vaše dijete. Općenito gledano, dječje web-stranice mogu biti sigurne i mogu pružiti divno, kreativno socijalno i obrazovno iskustvo za vaše dijete, ali ne zaboravite da ostanete uključeni i svjesni.
11. Ostanite mirni i nemojte prebrzo donositi zaključke ako čujete ili vidite nešto što se tiče ponašanja vašeg djeteta ili ponašanja jednog od njegovih prijatelja na internetu. Izbjegavajte prijetnje uklanjanjem ili oduzimanjem uređaja jer oni nekim mladim ljudima mogu biti spas u društvenom smislu. Ako se vaše dijete plaši da ćete skloniti uređaje, vjerojatno će biti sve manje voljno povjeravati svoje eventualne probleme ili nedoumice.
12. Oporavak i učenje iz iskustva vitalni su elementi razvitka digitalne otpornosti. Ako djeca dožive rizik ili nepravedan tretman na internetu, roditelji će im pomoći da pronađu načine za oporavak tako da mogu sigurno iskoristiti pozitivne aspekte kada je to primjereno i izbjeci isključenje gdje je to moguće.

Gdje zatražiti pomoć?

Mnoge zemlje imaju linije za pomoć na kojima djeca i mladi mogu prijaviti problem. One su naširoko objavljene, a različite zemlje imaju različite pristupe iznošenju ove poruke. Važno je da djeca i mladi shvate kako nikada nije kasno prijaviti problem i kako time mogu pomoći drugima.

Iako djeca i mladi priznaju da sebi ponekad dopuštaju rizično ponašanje, ne pokazuju veliku zabrinutost zbog karakterističnih rizika ove vrste ponašanja i pokazuju sklonost ka pokušaju rješavanja problema individualno ili u okviru vršnjačkih skupina. Ovo sugerira da se obraćaju roditeljima ili drugim odraslima samo u slučajevima potencijalno 'dramatičnih' problema. Ovo je problem osobito kod starijih dječaka za koje je vjerojatnije da će koristiti samo gumb „Prijavi zlouporabu”⁶⁰ (kakav je razvio Virtual Global Task Force), umjesto da dodatno kontaktiraju roditelje ili druge odrasle osobe. Međutim, to nije slučaj sa svom djecom i mladima. Možemo vidjeti da djeca i mladi koji su svjesni rizika sami vrše nadzor svojih aktivnosti, ali često ne dijele mišljenje o novim tehnologijama koje impliciraju kako bi odrasli trebali biti glavni za ocjenjivanje i praćenje ponašanja djece i mladih.⁶¹ Potrebno je biti oprezan u pravljenju jednostavnih razlika između offline i online svijeta, jer to sve više ima veze s online tehnologijama. Za mnogu djecu i mlade ovo znači pozorni odabir između mogućnosti koje tehnologija nudi (poput istraživanja njihovog identiteta, uspostave bliskih odnosa i povećane društvenosti) i rizika (koji se tiču privatnosti, nesporazuma i nasilnih praksi) koje pruža komunikacija putem interneta.⁶²

Roditelji i edukatori trebaju biti svjesni da ako sumnjaju na seksualno zlostavljanje na internetu, prijestupnika treba blokirati, a komunikaciju zadržati kao dokaz. Roditelji nikada ne bi trebali gledati seksualne slike koje je napravilo njihovo dijete ili druga djeca. Ove materijale treba predati policiji, a zlostavljanje ili iskorištavanje djece na mreži prijaviti nadležnom tijelu. Roditelji se nikada ne bi trebali predstavljati kao svoje dijete kako bi „dokazali“ zlostavljanje.

Dodatne informacije o tome kako prijaviti seksualne slike djece možete pronaći ovdje:

Internet Watch Foundation – <https://www.iwf.org.uk/>

NCMEC – <https://report.cybertip.org/>

Europol – <https://www.europol.europa.eu/report-a-crime/law-enforcement-reporting-channels-child-sexual-coercion-and-extortion>

⁶⁰ Europol (2019), *2019 Virtual Global Taskforce Releases Environmental Scan*, <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/2019-virtual-global-taskforce-releases-environmental-scan>.

⁶¹ Manida Naebklang (2019), *Report of the World Congress III against Sexual Exploitation of Children & Adolescents*, https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/legacy/ECPATWCIIIReport_FINAL.pdf.

⁶² Livingstone (2008), *Taking Risky Opportunities in Youthful Content Creation: Teenagers' Use of Social Networking Sites for Intimacy, Privacy and Self-Expression*, <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444808089415> (last visited 16 January 2020).

8. Smjernice za roditelje i skrbnike

Sigurnosni savjeti se oslanjaju na analizu prikupljenih podataka i dostupna istraživanja. Ovaj dio izvješća je namijenjen pružanju smjernica roditeljima, njegovateljima i skrbnicima (i edukatorima na posebnom popisu) koji će im pomoći da nauče djecu i mlade kako imati sigurno, pozitivno i vrijedno iskustvo dok su na internetu.

Roditelji, njegovatelji i skrbnici moraju uzeti u obzir točnu prirodu lokacija i djetetovo razumijevanje opasnosti i vjerojatnoće da roditelj može smanjiti rizike, prije nego što odluče koje je okruženje pogodno za njihovo dijete.

Internet ima velik potencijal kao sredstvo za osnaživanje djece i mladih da pomažu i pronađu stvari za sebe. Ključni cilj je podučavanje pozitivnih i odgovornih oblika ponašanja na internetu. U Tablici 1. su razdvojena pitanja o ključnim područjima koja roditelji i skrbnici trebaju razmotriti.

Tablica 1. Ključna područja razmatranja za roditelje, njegovatelje i skrbnike

Roditelji, skrbnici		
	Ključna područja razmatranja	Opis
Sigurnost vaše tehnologije	1. Razgovarajte sa svojom djecom. Pokušajte se baviti nekom online aktivnošću s njima.	<p>Zanimajte se za ono što rade na mreži, razgovarajte s njima. Važno je da djeca i mladi ne osjećaju kako im roditelji ne vjeruju. Filtriranje, nadgledanje i ograničavanje pristupa je važno, ali to mora ići usporedo s dijalogom i raspravom. Kada djeca i mladi provode vrijeme s drugima izvan kuće, oni imaju pristup drugim (moguće neograničenim) uređajima, dakle, potrebi za dobrom komunikacijom - hoće li vam reći ako nešto pođe po zlu?</p> <p>Važno je ne pretjerivati ako vam djeca i mladi govore o nečemu što se dogodilo na internetu. Važno je da vam kažu što se dogodilo, a ispravna reakcija čini da oni osjećaju da vam mogu vjerovati.</p> <p>Djeci i mladima može biti korisno da razumiju što je internet, tako da imaju bolju svijest o internetskom „prostoru“, u kojem postoje njihove omiljene platforme poput Instagrama, Snapchata ili YouTubea.</p> <p>Internet se često može činiti apstraktnim mjestom za djecu i mlade i bez njegovog razumijevanja, teže mogu definirati rizike i prepoznati ih, odnosno vizualizirati. Moguća analogija mogla bi biti ona o velikom gradu koji ima puno lijepih mjesta i dragih ljudi, ali i područja koja ne biste posjetili jer bi mogla biti rizična.</p> <p>Roditelji bi se trebali zanimati za ono što njihova djeca rade na internetu i biti spremni s njima podijeliti digitalna iskustva kao način za poticanje povjerenja i otvaranje dijaloga.</p>

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Roditelji, skrbnici		
	Ključna područja razmatranja	Opis
	2. Identificirajte tehnologiju, uređaje i usluge u svojoj obitelji, odnosno kućanstvu.	Počnite od uređaja, identificirajte sve uređaje u svom domu koji su povezani, uključujući mobilne telefone, laptose, tablete, kao i pametne televizore, igraće konzole, fitness uređaje za praćenje koje koristi cijela obitelj. Identificirajte online usluge i aplikacije koje koristi cijela obitelj na svim ovim uređajima.
	3. Instalirajte firewall i antivirusni softver na sve uređaje. Razmislite mogu li programi filtriranja i blokiranja ili praćenja pomoći potpori i jesu li prikladni za vašu obitelj. Budite sigurni da vaši uređaji	imaju instaliranu zaštitu od virusa i zlonamjernog softvera i da je ista ažurirana. Naučite svoju djecu temeljima internetske sigurnosti. Npr. je li vaš operativni sistem ažuriran, koristite li najnoviju verziju aplikacije? Jesu li instalirane najnovije sigurnosne zakrpe? Proizvodi za filtriranje i praćenje su korisni, ali pitanja povjerenja i privatnosti također treba uzeti u obzir. Roditelji bi, kako bi zaštitili obitelj, trebali razgovarati sa svojom djecom o tome zašto koriste takve proizvode.
Pravila	4. Dogovorite se kao obitelj oko očekivanja od korištenja interneta i osobnih uređaja, posvećujući posebnu pozornost pitanjima privatnosti, starosno neprimjerenim web-lokacijama, aplikacijama i igrama, maltretiranju, prijevarama i opasnosti od neznanaca. Također stvorite uvjete da u kući postoji kultura potpore tako da se djeca i mladi osjećaju sposobnim potražiti potporu od roditelja, odnosno skrbnika.	Čim djeca i mladi počnu koristiti tehnologiju, razgovarajte i sačinite listu dogovorenih pravila. Ova pravila trebaju uključivati vrijeme kada djeca i mladi mogu koristiti internet i kako ga trebaju koristiti, kao i očekivanja od vremena korištenja uređaja. Digitalni uzor - važno je da roditelji daju pravi primjer svojoj djeci. Vjerojatnije je da će usvojiti ispravna ponašanja ako ih uobličie roditelji, odnosno skrbnici. Ovo bi se moglo proširiti na snimanje i dijeljenje fotografija - suglasnost treba potražiti prije objave bilo kakvih slika na mreži. Razmatranje roditeljske uporabe interneta i društvenih medija u odnosu na svoje dijete, poput dijeljenja osobnih priča ili fotografija o djetetu. Razmotrite privatnost djeteta i sada i za budućnost. Djeca i mladi moraju biti u mogućnosti doći i razgovarati o svim pritiscima i izazovima na internetu (i izvan njega) s kojima se suočavaju. Jedan od načina omogućavanja rasprave je korištenje prilika u kojima se priče o internetu, odnosno ponašanju na internetu pojavljuju u medijima. Ovo će depersonalizirati problem, ali će omogućiti djeci i mladima da izraze mišljenje.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Roditelji, skrbnici		Ključna područja razmatranja	Opis
Edukacija koju pružaju roditelji i skrbnici	5.	Budite svjesni online i mobilnih usluga koje koriste vaša djeca (tj. društveni mediji, web-stranice, aplikacije, igre itd.) i potrudite se da dobro razumijete kako djeca provode svoje vrijeme na internetu.	<p>Budite donekle upućeni u to kako osigurati da djeca i mladi koriste aplikacije i platforme što sigurnije, uključujući privatne račune, da budu svjesni starosnih ograničenja itd.</p> <p>Iskoristite alate koji dolaze uz mobilne uređaje poput Family Linka ili drugih alata za roditeljsku kontrolu. Provjerite prodaju li se neki proizvodi ili je uključena opcija kupovine u aplikaciji.</p> <p>Pokušajte imati pomalo razumijevanja za motivaciju djece i mladih kada su na internetu. Zašto koriste određene web-stranice i usluge? Što različite web-stranice i usluge znače u smislu skupina prijatelja, osjećaja identiteta i pripadnosti? Ovo će vam razumijevanje omogućiti i da bolje razumijete društvene i emocionalne izazove s kojima se djeca i mladi mogu suočiti (što ponekad može rezultirati rizičnim ponašanjem) i pružite im uvid u to kako izgraditi otpornost.</p>
Pregled sadržaja internetskih stranica	6.	Uzmite u obzir starost kod digitalnog pristanka	<p>Neke zemlje imaju zakone koji određuju minimalnu starost za koju kompanija ili web-stranica mogu tražiti od mlade osobe da pruži osobne podatke o sebi bez prethodnog dobijanja provjerljive suglasnosti roditelja. Ova starosna dob „digitalnog pristanka“ je obično između 13 i 16 godina. U nekim se zemljama smatra dobrom praksom tražiti pristanak roditelja prije nego što se od mlađih osoba zatraže njihovi osobni podatci, dok je u drugima to zakonski uređeno (vidi članak 8. Opće uredbe za države članice EU). Mnoge web-stranice za mlađu djecu obično traže pristanak roditelja prije nego što dozvole novom članu da se pridruži. Provjerite ima li svaka usluga ograničenje minimalne starosne dobi.</p>

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Roditelji, skrbnici		
	Ključna područja razmatranja	Opis
7.	Kontrolirajte uporabu kreditnih kartica i drugih mehanizama plaćanja.	Mnogi uređaji, aplikacije i usluge mogu se koristiti za kupovinu i pažljivo upravljanje pristupom roditeljskim računima s pohranjenim mehanizmima plaćanja i kreditnim karticama. Važno je osigurati sigurnost svojih kreditnih i debitnih kartica i ne otkrivajte svoje pin kodove kako biste spriječili neovlašteni pristup.
8.	Izvještavanje	Naučite kako prijaviti probleme na platformama koje vaša djeca koriste i kako brisati ili mijenjati profile - kako djeca postaju starija, pobrinite se da znaju kako se to radi. Također imajte na umu lokalne linije za pomoć za prijavljivanje.
9.	Oglašavanje, pogrešno informiranje i dezinformiranje	Imajte na umu da oglašavanje može biti neprikladno ili obmanjujuće. Razgovarajte sa svojom djecom o tome kako mogu prijaviti oglase i preuzeti veću kontrolu nad onim što vide na mreži. Važno je prepoznati da ono što djeca i mladi vide na mreži može utjecati na njihove stavove. Angažirajte se da im zajedno pomognete da razviju online pismenost.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Roditelji i skrbnici		Ključna područja razmatranja	Opis
Edukacija djece	10.	Izgradite kulturu potpore	<p>Djeca i mladi moraju shvatiti da je online svijet odraz offline svijeta - s dobrim i lošim iskustvima. Važno je da djeca i mladi osjećaju samopouzdanje tako da mogu tražiti pomoć i potporu ako nešto pođe po zlu kako bi mogli pružiti potporu drugima na internetu.</p> <p>Ovisno o starosti vaše djece, moglo bi biti korisno da se razumije sadržaj koji su objavili kao i svi online profili.</p> <p>Djeca i mladi moraju biti sposobni prepoznati online rizike - neki su očigledni, a drugi manje - poput prisile, ucjene ili sramote.</p> <p>Sve ove mehanizme koriste prekršitelji i kriminalci.</p> <p>Djeca i mladi također moraju shvatiti da uz pristup internetu dolazi i odgovornost. Oni moraju znati da se zakoni primjenjuju i na internetu i izvan njega i da bi se trebali ponašati na ispravan način.</p>
	11.	Dok djeca i mladi uče više o internetskom svijetu, možda će poželjeti sresti se s ljudima koje ne poznaju u stvarnom životu, ali s kojima su uspostavili vezu na mreži. Važno je poduzeti ispravne korake kako biste ih educirali o opasnostima susreta s nepoznatom osobom s kojom razgovaraju putem interneta.	<p>Djeca i mladi mogu biti u stvarnoj opasnosti ako se uživo sretnu s nepoznatim ljudima s kojima su komunicirali samo putem interneta.</p> <p>Ljudi možda nisu onakvi kakvim se predstavljaju online. Međutim, ako se prisno internetsko prijateljstvo ipak razvije i vaše dijete želi ugovoriti sastanak, umjesto da riskira otići samo ili bez pratnje, jasno mu stavite do znanja kako biste radije išli s njim ili osigurajte odlazak druge odrasle osobe od povjerenja. Jasno je da će to ovisiti o starosti djeteta.</p> <p>Također je važno biti svjestan da je porastao broj beskontaktnih prijestupa koje čine kriminalci i prijestupnici koji ne žele upoznati dijete nego od njega dobiti seksualno eksplicitne sadržaje.</p>
	12.	Važnost osobnih podataka.	<p>Pomozite svojoj djeci da razumiju i kontroliraju uporabu svojih osobnih podataka. Objasnite kako djeca i mladi trebaju objavljivati samo one informacije za koje je i vama i njima u redu da ih drugi vide. Ne bi trebali dijeliti podatke putem kojih mogu biti identificirani. Podsjetite djecu i mlade da imaju internetsku reputaciju koju treba kontrolirati. Kada se sadržaj podijeli, to može biti teško promijeniti odnosno prilagoditi.</p>

Roditelji i skrbnici		
	Ključna područja razmatranja	Opis
Edukacija djece	13. Budite sigurni da djeca i mladi razumiju što znači objavljivanje fotografija na internetu, uključujući fotografije sebe i svojih prijatelja.	Objasnite svojoj djeci da fotografije mogu otkriti mnogo osobnih podataka. Djeca i mladi bi trebali razumjeti rizike korištenja kamera i učitavanja sadržaja. Najbolje je da se slike drugih ne učitavaju bez njihovog pristanka. To bi trebalo uključivati roditelje koji snimaju i postavljaju slike svoje djece. Jednako je važno da djeca i mladi razumiju kako ponekad drugi iz njihove mreže prijatelja i obitelji mogu objaviti informacije, te bi trebali razgovarati sa svojim prijateljima i obitelji i objasniti im pojam pretjeranog dijeljenja. Ohrabrite svoju djecu da ne objavljuju fotografije sebe ili svojih prijatelja s jasno prepoznatljivim informacijama kao što su ulični znakovi, registarske tablice na automobilima ili naziv njihove škole na duksericama.

9. Uloga edukatora

Vrlo je važno da skrbnici ne pretpostavljaju što djeca i mladi mogu ili ne moraju znati o sigurnosnim problemima na mreži, primjerice, važna uloga skrbnika je da podučavaju djecu i mlade o važnosti zaporki, kako ih čuvati i kako stvoriti jaku zaporku: mnogi tinejdžeri međusobno dijele zaporku, a to se često doživljava kao znak istinskog prijateljstva.

Dosta je rasprava o privatnosti djece i mladih na internetu, a pregled dokaza koji je provela Londonska škola ekonomije pokazao je da djeca i mladi cijene svoju privatnost i bave se zaštitnim strategijama, ali također cijene sposobnost biti u mogućnosti angažirati se na internetu. Slično tomu, pregled je otkrio kako je roditeljsko posredovanje važno za osnaživanje djece i mladih jer im je omogućilo da iskuse određeni rizik dok uče kako se zaštititi. U pregledu se također navodi kako je „potrebno razmotriti resurse medijske pismenosti i obuke roditelja, odgojitelja i stručnjaka za rad s djecom jer dokazi sugeriraju da postoje znatne praznine u znanju odraslih o rizicima i zaštitnim strategijama u vezi s podacima i privatnošću djece i mladih na internetu.“⁶³

Škole imaju priliku transformirati obrazovanje i pomoći učenicima da ispunе svoj potencijal i povise standarde pomoću IK tehnologija. Međutim, također je važno da djeca i mladi nauče kako da budu sigurni kada koriste ove nove tehnologije, osobito više kolaborativnih tehnologija kao što su platforme i usluge društvenih mreža, koje su suštinski aspekt produktivnog i kreativnog socijalnog učenja. Djeca i mladi ljudi sada lako mogu stvoriti vlastiti sadržaj i široko ga dijeliti putem platformi društvenih medija, od kojih većina također omogućuje streaming uživo.

Edukatori mogu pomoći djeci i mladima da pametno i sigurno koriste tehnologiju na sljedeće načine:

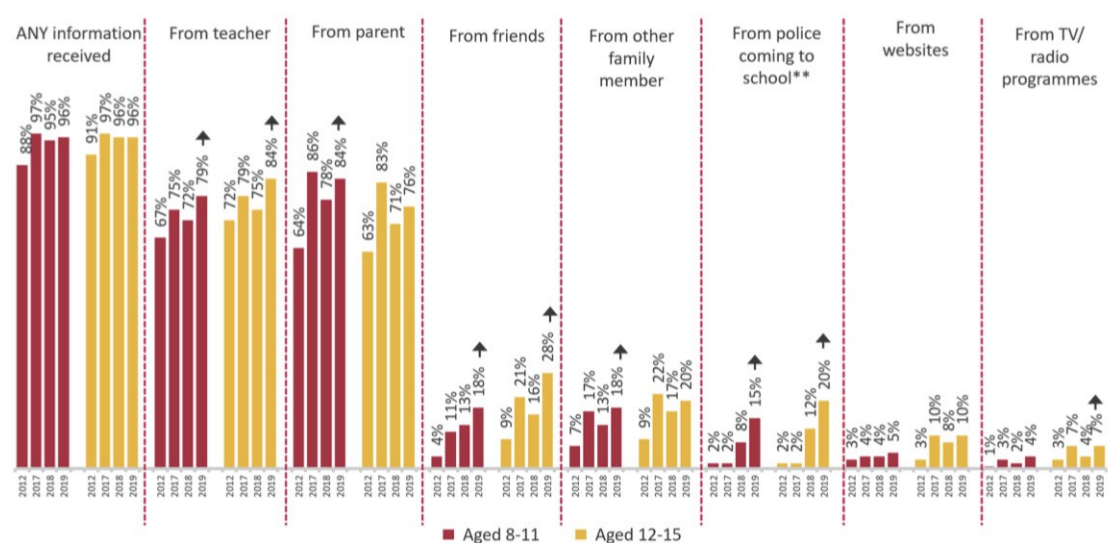
- Osiguravajući da škola ima skup učinkovitih politika i praksi i da se njihova učinkovitost redovito preispituje i ocjenjuje.
- Doprinosеći razvitku digitalnih vještina i digitalne pismenosti putem uključivanja obrazovanja o odgovornom korištenju tehnologija u svoje nastavne planove i programe. Važno je uključiti koncepte socijalnog i emocionalnog učenja u online obrazovanje o sigurnosti, jer će ovi koncepti pomoći da učenici razumiju i upravljaju emocijama kako bi imali zdrave i cijene odnose, kako na internetu tako i u realnom životu.
- Osiguravajući da svi budu upoznati s politikom prihvatljive uporabe (AUP) i njezinom primjenom. Važno je imati AUP koji je prilagođen starosnoj dobi.
- Provjeravanjem da li se školska politika protiv nasilja odnosi i na zlostavljanje putem interneta i putem mobilnih telefona ili drugih uređaja i postoje li učinkovite sankcije zbog kršenja te politike.
- Imenovanjem koordinatora za online sigurnost.
- Time da školska mreža bude sigurna.
- Korištenjem akreditiranog operatera internet usluga.
- Korištenjem proizvoda za filtriranje, odnosno praćenje.
- Edukacijom o online sigurnosti za svu djecu i mlade i preciziranjem gdje, kako i kada će edukacija biti izvedena.
- Osiguravanjem uvjeta da osoblje (uključujući pomoćno osoblje) bude adekvatno obučeno i da se obuka osoblja redovito ažurira.

⁶³ Sonia Livingstone, Mariya Stoilova, and Rishita Nandagiri (2018), Dječji podatci i privatnost na internetu: Odrastanje u digitalnom dobu, <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/projects/childrens-privacy-online/Evidence-review-final.pdf>.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

- Imati jedinstveni kontakt u školi i biti u mogućnosti da se incidenti s online sigurnošću prikupljaju i bilježe, što će školi pružiti bolju sliku o svim problemima ili trendovima koje treba riješiti.
- Osiguravanjem toga da menadžerski tim i upravnici škola imaju odgovarajuću svijest o sigurnosti na internetu u školi.
- Vršenje redovitih provjera svih mjera online sigurnosti.
- Uzimajući u obzir obrazovne i psihološke učinke koje internet i mrežne tehnologije mogu imati na djecu i mlade.
- Korištenje internetske tehnologije kod djece i mladih dramatično je poraslo posljednjih godina i prati je sve veća zabrinutost zbog pitanja internetske sigurnosti. Povijesno gledano, ponavlja se moralna panika zbog potencijalne opasnosti komunikacijskih tehnologija, a to se posebice odnosi na mlade žene. Međutim, tvrdilo se da kada se takve opasnosti zapravo istražuju, čini se da vrlo često krivac nije tehnologija kao takva nego povećanje aktivnosti djece i mladih koji koriste tehnologiju i strepnje oko gubitka roditeljske kontrole. Smatra se da edukatori imaju vitalnu ulogu u promociji i pružanju sigurnosti na internetu. Čini se da roditelji diljem svijeta vjeruju kako bi škole trebale imati središnju ulogu u obrazovanju djece i mladih za sigurnu uporabu tehnologije, ali je iz istraživanja isto tako jasno da su glavni izvor informacija o internetskim problemima za djecu i mlade škola i roditelji.⁶⁴ Daljnje smjernice o kompetencijama koje bi trebale biti uključene u ovu vrstu obrazovanja identificirane su kao dio projekta obrazovanja Vijeća Europe pod nazivom "Digital Citizenship" ("digitalno građanstvo").⁶⁵

Slika 8. Djeca koja koriste internet od kuće (2012.), ili na drugim mjestima (2017, 2018, 2019), a koja su izjavila da im je pružena bilo kakva informacija o tome kako da sigurno koriste internet, po starosti⁶⁶

Izvor:

⁶⁴ Ofcom (2020), Children and Parents: Media Use and Attitudes Report 2019, https://www.ofcom.org.uk/data/assets/pdf_file/0024/190518/children-media-use-attitudes-2019-chart-pack.pdf.

⁶⁵ Vijeće Europe (2018), Smjernice za poštovanje, zaštitu i ispunjavanje prava djeteta u digitalnom okruženju, preporuke CM/Rec(2018)7 Povjerenstva ministara, izgradnja Europe za djecu i s djecom <https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a>.

⁶⁶ Ofcom (2020), Djeca i roditelji: Izvješće o korištenju medija i stavovima 2019, https://www.ofcom.org.uk/data/assets/pdf_file/0024/190518/children-media-use-attitudes-2019-chart-pack.pdf.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

- Rani pristupi sigurnosti na internetu uglavnom su se fokusirali na tehnološka rješenja, poput uporabe softvera za filtriranje, ali posljednjih godina bilježi se sve veća mobilnost informativne tehnologije i, kao rezultat toga, tradicionalni desktop kompjutori nisu više jedina pristupna točka internetu. Sve veći broj mobilnih telefona, tableta, osobnih digitalnih asistenata i igračih konzola nudi širokopojasne veze, a djeca i mladi mogu pristupiti internetu dok su u školi, kod kuće, u knjižnici, u internet kafeu, lokalu brze hrane, klubu mladih ili čak prilikom putovanja u školu javnim prijevozom. Škole nude priliku za rad na internetu, zajedno u zatvorenoj mreži ili jednostavno u okruženju druge djece i mladih. Jednostavne početne mjere uključuju uspostavu učinkovite sigurnosti na mreži. Djeca i mladi mogu imati osobne uređaje koji nisu obuhvaćeni mrežnom zaštitom i zato su obrazovanje, diskusija i dijalog presudni.
- Politike internetske sigurnosti je potrebno osmisliti i provoditi tako da uključuju širok spektar interesnih skupina i sudionika. Ovo obuhvaća:
 - ravnatelje škola;
 - upravnike;
 - viši menadžment;
 - razredne nastavnike;
 - pomoćno osoblje;
 - roditelje ili skrbnike;
 - osoblje lokalne vlasti;
 - tamo gdje je to moguće, pružatelje internet usluga i one koji pružaju internet i širokopojasne usluge školama.

Budući da sve ove skupine imaju uvid u stvari koje mogu pomoći u postavljanju školskih politika, važno je sa svima njima konzultirati se. Međutim, jednostavno imati politike nije dovoljno i svi koji se bave djecom i mladima bi se trebali baviti aktivnim praksama koje pomažu osoblju da identificira i postigne sigurno ponašanje. Uključivanjem svih ovih skupina od samog početka, svi bi trebali osjetiti važnost takvih politika kao i svoju osobnu odgovornost za njihovo ostvarivanje.

Stvaranje sigurnog IKT okruženja za učenje ima nekoliko važnih elemenata koji uključuju sljedeće:

- infrastrukturu svijesti o cijeloj lokaciji;
- odgovornosti, politike i procedure;
- učinkovit spektar tehnoloških alata;
- sveobuhvatnu edukaciju o e-sigurnosti;
- program za sve u ustanovi;
- proces pregleda za stalno praćenje učinkovitosti IKT okruženja za učenje.

Sve bi to trebalo biti ugrađeno u postojeće politike zaštite djece u školi, umjesto da se na njih gleda kao na nešto što upravlja isključivo ICT tim. Nema smisla razmišljati o maltretiranju putem interneta ili putem mobilnog telefona kao o nečemu što se razlikuje od nasilja u offline svijetu. Međutim, to ne znači da tehnologija ne može biti važan dio rješenja putem uspostave:

- prevencije i zaštite od virusa;
- sustava za praćenje tko što preuzima, kada je što preuzeto i koji je računar korišten;
- filtriranja i kontrole sadržaja radi umanjivanja neprimjerenih sadržaja putem školske mreže.

Problemi koji se javljaju u vezi s novim tehnologijama ne odnose se na svu djecu i mlade, a kada se problemi pojave, ovise o starosti djece i mladih koji koriste ove tehnologije. Koncem 2008. godine, Tehnička radna skupina za internetsku sigurnost u Sjedinjenim Američkim Državama izradila je izvješće o povećanju sigurnosti djece i internetskim tehnologijama, koji je pružio koristan pregled literature o originalnom, objavljenom istraživanju koje se odnosi na seksualno nagovaranje, online uznemiravanje i maltretiranje i izloženost problematičnom sadržaju.⁶⁷ U ovom izvješću je zabilježeno da „postoji određena zabrinutost da *mainstream* mediji pojačavaju ove strahove, čineći ih nerazmjernim u odnosu na rizike s kojima se mladi suočavaju.“ Više od deset godina kasnije, roditelji i edukatori su i dalje bombardirani naslovima koji privlače pozornost i koji će vjerojatno ohrabriti odrasle da ograniče pristup online uslugama nego obrazovati i osnažiti djecu da ih sigurno koriste.

To stvara opasnost da poznati rizici ostanu skriveni i smanjuje vjerojatnoću da će se društvo pozabaviti čimbenicima koji do njih mogu dovesti, a koji nenamjerno mogu biti štetni. Čini se da medijska pokrivenost zločina nad djecom i mladima posredovanih putem interneta odražava polarizirane stavove profesionalaca i znanstvenika koji rade u tom području, pri čemu se klatno ljulja između onih koji smatraju da postoji opasnost od iskrivljavanja prijetnje djeci i mladima i onih za koje se čini da je ta prijetnja potcijenjena.

Međutim, postoji zabrinutost da tehnologija posredovana internetom može djecu i mlade ljude učiniti ranjivim i da edukatori, zajedno s roditeljima i skrbnicima, imaju odgovornosti u vezi s tim. Različiti načini na koje djeca i mladi mogu biti žrtve na mreži uključuju:

- podsticanje ili pedofilsko zbližavanje;
- izlaganje problematičnim ili ilegalnim materijalima;
- izlaganje mediju koji bi mogao podstaknuti štetno ponašanje kod mladih ljudi;
- cyber maltretiranje.

Korisni način klasifikacije online rizika za djecu predstavljen je na Slici 7.

Postavke neformalnog obrazovanja

Uz školu i dom, djeca će vjerojatno pristupiti internetu i koristiti usluge u neformalnim okruženjima, npr. omladinski klubovi ili crkvene skupine. Isprepletenost online i stvarnog života djece i mladih znači da će oni koji rade s djecom u takvim okruženjima vjerojatno utjecati na digitalno okruženje djece i njihovu sigurnost na mreži čak iako to nije njihov glavni fokus. Stoga bi svi oni koji rade u neformalnijim okruženjima trebali malo razumjeti rizike i mogućnosti i biti u mogućnosti na odgovarajući način podržavati djecu ili pristupe pomoći i obuci koja im je potrebna.

Ključna razmatranja i načela smjernica za edukatore također se primjenjuju u takvim okruženjima, ali mogu postojati neke kontekstualne razlike ili dodatna razmatranja.

Upravljanje uređajima, filtriranje i komunikacija

Osoblje za potporu, volonteri i djeca vjerojatnije će pristupiti uslugama putem vlastitih uređaja u neformalnim postavkama ili sistemima za upravljanje uređajima, a filtrirani sadržaj može biti slabije dostupan ili manje opsežan nego u školama.

⁶⁷ ISTTF (2008), *Unapređenje sigurnosti djece i online tehnologije: Završno izvješće tehničke radne skupine za sigurnost na internetu upućeno višedržavnoj radnoj skupini o društvenim mrežama pri Uredu državnog tužitelja SAD* https://cyber.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/ISTTF_Final_Report.pdf.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

Prema tomu, kako bi stručnjaci i djeca razumjeli kako osigurati i kontrolirati vlastiti uređaj, to može zahtijevati veći fokus na neformalna podešavanja. Jednako s manje sofisticiranim mogućnostima filtriranja, odgojitelji i djeca ne bi se trebali previše oslanjati na njih u pogledu zaštite.

Neformalne postavke i dalje bi trebale imati stabilne i dobro podržane politike i smjernice zaštite djece, međutim, u nekim postavkama nastavnici ili volonteri možda neće imati pristup organizacijskom uređaju ili računu e-pošte u tim postavkama. Stoga treba obratiti posebnu pozornost na uporabu osobnih uređaja i na to da li se i kako se to sigurno prati ili upravlja u politikama i praksi.

Slično tomu, bez pristupa 'obrazovnim' tehnologijama, opremi i potpori može biti vjerojatnije da se mainstream društveni mediji i usluge razmjene poruka češće koriste u neformalnim okruženjima nego u školama. Stoga će možda biti potrebno dodatno razmatranje u organizacijskoj politici, praksi i obuci kako bi se utvrdilo da li se, odnosno kako se one koriste i njima sigurno upravlja.

Obuka i potpora

Nastavnici i volonteri koji rade u neformalnim okruženjima možda imaju manje mogućnosti da se bave obukom, ažuriraju svoje vještine ili imaju opseg potpore koja bi mogla biti dostupna nastavnicima u formalnim okruženjima. Možda će biti potrebno razmotriti kako neformalne organizacije pronalaze, pružaju i financiraju obuku i potporu ove vrste.

U Tablici 2. se identificiraju neka od ključnih područja razmatranja za edukatore.

10. Smjernice za edukatore

Poznato je kako pojedini nastavnici, odnosno edukatori najčešće nemaju kontrolu nad nekim oblastima za razmatranje iz Tablice 2. ispod, poput filtriranja i praćenja. Očekuje se da će ove radnje poduzeti škola ili obrazovna ustanova.

Tablica 2. Ključna područja razmatranja za edukatore

		Ključna područja razmatranja	Opis
Sigurnost uređaja	1	Provjerite jesu li svi uređaji sigurni i zaštićeni lozinkom.	Nastavnici su podjednako osjetljivi na cyber napade, malver, viruse i hakiranja. Važno je da nastavnici osiguraju da bilo koji uređaj koji koriste bude pravilno zaštićen (s jakim zaporkama) i zaključan kada se ne koristi. (npr. ako učitelj treba napustiti učionicu, bilo koji uređaj koji koristi treba biti zaključan ili se učitelj treba s uređaja odjaviti).
	2	Instalirajte antivirusni softver i firewall.	Osigurajte da svi uređaji imaju instaliranu zaštitu od virusa i zlonamjernog softvera i da je ista ažurirana.
Politike	3	Sve škole trebaju imati politiku kojom se regulira gdje i kako različiti sudionici mogu koristiti tehnologiju u školi i kako se upravlja zaštitom djece - uključujući i online.	Nastavnici moraju provoditi politike koje se odnose na uporabu mobilne tehnologije i drugih elektroničkih uređaja. Važno je da nastavnici navode na ispravno ponašanje prilikom uporabe uređaja. Škole trebaju odrediti gdje i kada se mogu koristiti mobilni uređaji.
	4	Fotografije učenika.	Škole bi trebale imati definiranu politiku kojom se precizira smiju li se učenici fotografirati. Može li osoblje fotografirati u obrazovne svrhe? Jesu li sami roditelji/skrbnici/učenici dali odgovarajuću dozvolu? Idealno bi bilo da se politikom propisuje da se osobni uređaji ne smiju koristiti u tu svrhu kako bi se zaštitili i učenici i osoblje.

		Ključna područja razmatranja	Opis
Filtriranje i praćenje	5	Osigurajte da se internet feed koji pruža škola filtrira i nadgleda.	<p>Učenici ne bi trebali imati pristup štetnom ili neprimjerenom sadržaju iz školskih informacijskih sustava. Nijedan sustav filtriranja nikada ne može biti sto posto učinkovit i važno je podržati ova tehnička rješenja dobrom nastavom i učenjem, kao i učinkovitim nadzorom. Filtriranje bi u najmanju ruku trebalo spriječiti pristup ilegalnom sadržaju, kao i sadržaju koji se smatra neprikladnim ili štetnim. Kao primjer, treba razmotriti sljedeće kategorije štetnog sadržaja:</p> <ul style="list-style-type: none">• Diskriminacija• Govor mržnje• Korištenje droga• Ekstremizam• Pornografija• Piraterija i krađa autorskih prava• Samoozljeđivanje i suicidalni sadržaj• Ekstremno nasilje

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

		Ključna područja razmatranja	Opis
Online reputacija / digitalni otisak	6	Biti svjestan važnosti digitalnog otiska i online reputacije.	<p>Nastavnici moraju biti svjesni da ono što govore i rade na mreži može utjecati na njihovu reputaciju, ali i na reputaciju škole/fakulteta.</p> <p>Nastavnici bi se na internetu uvijek trebali ponašati profesionalno. Djecu također treba podučavati o važnosti online reputacije i o tome kako je učinkovito kontrolirati.</p>
Kako profesionalno komunicirati na siguran način	7	Prepoznati važnost profesionalne online komunikacije s učenicima, roditeljima i ostalim sudionicima.	<p>Uvijek bi trebala postojati jasna granica između privatnog života i profesionalnog života nastavnika - to uključuje aktivnosti na internetu.</p> <p>Za bilo kakvu komunikaciju između osoblja i učenika ili roditelja, uvijek treba koristiti elektroničku adresu škole. Škole mogu htjeti da politike komunikacije ili kodeksi ponašanja zabranjuju komunikaciju jedan na jedan, kao i svaku komunikaciju bez obrazovne svrhe ili na platformama koje nisu školske.</p> <p>U idealnom slučaju, osobni uređaji se ne bi trebali koristiti za komunikaciju s učenicima ili roditeljima, odnosno skrbnicima.</p> <p>Trebalo bi izbjegavati digitalnu komunikaciju jedan na jedan.</p> <p>Ako je u tijeku videokonferencija ili učenje na daljinu, škole bi trebale biti jasne u pogledu očekivanja osoblja i učenika (npr. razmišljanje o tome gdje se odvija digitalno učenje / komunikacija, tj. ne u spavaćoj sobi - imajte na umu druge koji mogu biti u kući / učionici).</p>
Ponašanje i ranjivost učenika na mreži i utjecaj na zaštitu i dobrobit	8	Razumjeti rizike i koristi kojima učenici mogu biti izloženi kada se povežu na mrežu	Nastavnici moraju razumjeti što djeca i mladi rade kada idu na internet kao i rizike i koristi s kojima se mogu suočiti.

11. Zaključak

Informacijske i komunikacijske tehnologije (IKT) transformirale su suvremeni način života. Omogućile su nam komunikaciju u stvarnom vremenu, bezgraničan i gotovo neograničen pristup informacijama kao i širok spektar inovativnih usluga. Istodobno su stvorile i nove mogućnosti za eksploataciju i zlostavljanje. Bez odgovarajuće zaštite, djeca i mladi – među najvećim korisnicima interneta – u opasnosti su od neželjenih seksualnih nagovaranja, uznemiravanja i neželjenog izlaganja nasilnom, seksualnom i drugom uznemirujućem materijalu.

Bez odgovarajućih mehanizama za stvaranje sigurnog cyber okruženja, djeca i mladi ostat će podložni. Iako postoji sve veća svijest o rizicima povezanim s nesigurnom uporabom IK tehnologija, još uvijek treba obaviti značajan posao. Stoga je presudno da roditelji i edukatori razgovaraju i odlučuju s djecom i mladima o tome što je odgovarajuće i sigurno za njihovu uporabu, kao i kako se odgovorno ponašati koristeći IK tehnologije.

U zajedničkom radu roditelji, edukatori, djeca i mladi mogu uživati blagodati IK tehnologija, istodobno smanjujući moguće opasnosti za djecu i mlade.

Terminologija

Definicije u nastavku se uglavnom oslanjaju na postojeću terminologiju iz Konvencije o pravima djeteta, 1989. godine, kao i na terminologiju Međuagencijske radne skupine koja se bavi problemom seksualnog iskorištavanja djece danu u Terminološkim smjernicama o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, 2016⁶⁸ (Luksemburške smjernice), Konvencija Vijeća Europe⁶⁹: Zaštita djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, 2012, kao i iz izvješća *Global Kids Online*, 2019⁷⁰.

Adolescent

Adolescenti su osobe starosti između 10 i 19 godina. Važno je napomenuti da adolescenti nisu obvezujući pojam prema međunarodnom pravu, a oni mlađi od 18 godina smatraju se djecom, dok se 19-godišnjaci smatraju odraslima osim ako je prag punoljetnosti niži prema ranije propisanom nacionalnom zakonu.⁷¹

Vještačka inteligencija

U najširem smislu, izraz se nejasno odnosi na sustave koji su čista znanstvena fantastika (tzv. "jaka" vještačka inteligencija sa samosvjesnom formom) i sustave koji su već operativni i sposobni za obavljanje vrlo složenih zadataka (prepoznavanje lica ili glasa, vožnja vozila – ovi sustavi su opisani kao „slaba“ ili „umjerena“ vještačka inteligencija).⁷²

Sustavi vještačke inteligencije

Sustav vještačke inteligencije je sustav utemeljen na stroju koji može, za određeni skup ciljeva koje definira čovjek, davati predviđanja, preporuke ili odluke koje utječu na stvarno ili virtualno okruženje, a osmišljeni su za rad na različitim razinama autonomije.⁷³

Alexa

Amazon Alexa, poznat jednostavno kao Alexa, virtualni je pomoćnik vještačke inteligencije koji je razvio Amazon. Sposoban je za glasovnu interakciju, reprodukciju glazbe, pravljenje lista obveza, postavljanje alarma, streaming podcastova, reprodukciju audio-knjiga i pružanje informacija o vremenu, prometu, sportu i drugim informacijama u stvarnom vremenu poput vijesti. Alexa također može kontrolirati nekoliko pametnih uređaja koristeći samog sebe kao sustav za automatizaciju kuće. Korisnici mogu proširiti Alexine mogućnosti instaliranjem "vještina" (dodatna funkcionalnost koju su razvili neovisni dobavljači, koje se u drugim postavkama češće nazivaju aplikacijama poput programa za vremensku prognozu i audio značajki).⁷⁴

⁶⁸ Terminologija i semantika (2016), *Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja*, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>.

⁶⁹ Vijeće Europe (2012), *Zaštita djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja: Konvencija Vijeća Europe*, https://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/Lanzarote%20Convention_EN.pdf.

⁷⁰ Globalkidsonline.net (2019), *Done Right, Korištenje interneta može ubrzati proces učenja i savladavanja vještina*, <http://globalkidsonline.net/synthesis-report-2019/>.

⁷¹ UNICEF i ITU (2015), *Smjernice za kompanije o zaštiti djece na internetu*, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf.

⁷² Vijeće Europe (2020), *Što je vještačka inteligencija?*, <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/what-is-ai>.

⁷³ OECD (2019), *Preporuke Vijeća o vještačkoj inteligenciji*, <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hTtMv9k1ak8J:https://legalinstruments.oecd.org/api/print%3Fids%3D648%26lang%3Den+&cd=3&hl=en&ct=clnk&gl=ch&client=safari>.

⁷⁴ Amazon (2019), *Alexa Skills Kit zvanična web-stranica: Izgradite glasovne vještine*, <https://developer.amazon.com/en-US/alexa/alexa-skills-kit>.

Najbolji interes djeteta

Opisuje sve elemente potrebne za donošenje odluke u određenoj situaciji za određeno dijete ili skupinu djece.⁷⁵

Dijete

Sukladno članku 1. Konvencije o pravima djeteta, dijete je svatko mlađi od 18 godina osim ako je prag punoljetnosti niži prema ranije propisanom nacionalnom zakonu.⁷⁶

Seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece

Opisuje sve oblike seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (CRC, 1989, čl. 34), npr. „(a) poticanje ili prisiljavanje djeteta da se bavi bilo kojom nezakonitom seksualnom aktivnošću; (b) iskorištavanje djece za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje; (c) izrabljivačka uporaba djece u pornografskim izvedbama i materijalima”, kao i „seksualni kontakt koji obično uključuje silu nad licem bez pristanka istog.”⁷⁷ Seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece se sve češće odvija putem interneta ili u vezi s online okruženjem.⁷⁸

Seksualno (iskorištavanje i) zlostavljanje djece

Brza evolucija IK tehnologija stvorila je nove oblike seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece na digitalnoj mreži, koji se mogu odvijati virtualno i ne moraju uključivati fizički susret licem u lice s djetetom.⁷⁹ Iako pravni sustavi u velikom broju država još uvijek označavaju slike i videozapise djeteta seksualnog zlostavljanja kao „dječju pornografiju” ili „nedolične slike djece”, ove se smjernice kolektivno odnose na subjekte kao materijal za seksualno zlostavljanje djece. Ovo je sukladno Smjernicama Povjerenstva za širokopojasnu mrežu i odgovoru globalne suradnje u borbi protiv seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece "WePROTECT Global Alliance Model National Response".⁸⁰ Ovaj pojam preciznije opisuje sadržaj. Pornografija se odnosi na zakonitu, komercijaliziranu industriju, a kako luksemburške smjernice navode da uporaba ovog izraza:

„može (nenamjerno ili ne) doprinijeti smanjenju težine, banalizaciji ili čak legitimizaciji onoga što je zapravo seksualno zlostavljanje, odnosno seksualno iskorištavanje djece [...] ovaj termin

⁷⁵ OHCHR (1990), *Konvencija o pravima djeteta*, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

⁷⁶ UNICEF i ITU (2015), *Smjernice za kompanije o zaštiti djece na digitalnim platformama*, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf

⁷⁷ Terminologija i semantika (2016), *Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja*, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>.

⁷⁸ Terminologija i semantika (2016), *Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja*, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>.

⁷⁹ Terminologija i semantika (2016), *Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja* <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf> .; UNICEF i Global Kids Online (2019), *Global Kids Online Komparativno izvješće*, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20LAYOUT%20MAIN%20REPORT.pdf>.

⁸⁰ WePROTECT Global Alliance (2016),

Sprječavanje i borba protiv seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece (CSEA):

A Model National Response., <https://static1.squarespace.com/static/5630f48de4b00a75476ecf0a/t/582ba50bc534a51764e8a4ec/1479255310190/WePROTECT+Global+Alliance+Model+National+Response+Guidance.pdf>; Broadband Commission (2019), *Child Online Safety: Minimiziranje rizika od online nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja*, https://broadbandcommission.org/Documents/working-groups/ChildOnlineSafety_Report.pdf.

„dječja pornografija“ insinuira da se djela vrše uz pristanak djeteta i predstavljaju legitimni seksualni materijal.“⁸¹

Izraz materijal seksualnog zlostavljanja djece odnosi se na materijal koji predstavlja djela koja su seksualno nasilna, odnosno izrabljivačka po dijete. To između ostalog uključuje materijale kojima se snima seksualno zlostavljanje djece od strane odraslih; slike djece uključene u seksualno eksplicitno ponašanje; spolni organi djece kada se slike proizvode ili koriste poglavito u seksualne svrhe.

Djeca i mladi

Opisuje sve osobe mlađe od 18 godina, pri čemu pojam "djeca", koja se u smjernicama također nazivaju i mlađom djecom, obuhvaća sve osobe mlađe od 15 godina i mlađe osobe od 15 do 18 godina.

Online igračke

Online igračke se povezuju na internet pomoću tehnologija kao što su Wi-Fi i Bluetooth i obično rade zajedno s pratećim aplikacijama kako bi djeci omogućile interaktivnu igru. Prema Juniper Researchu, tržište online igračaka u 2015. dostiglo je 2,8 milijardi USD, a predviđa se da će se do 2020. povećati na 11 milijardi USD. Ove igračke prikupljaju i čuvaju osobne podatke od djece, uključujući imena, geolokaciju, adrese, fotografije, audio i videozapise.⁸²

Cyber maltretiranje, koje se naziva i online maltretiranje

Terminom cyber maltretiranje se opisuje namjerni agresivni čin koji su više puta izvršili skupina ili pojedinac koristeći digitalnu tehnologiju i ciljajući žrtvu koja se ne može lako braniti.⁸³ To obično uključuje „uporabu digitalne tehnologije i interneta za objavljivanje štetnih informacija o nekome, namjerno dijeljenje privatnih podataka, informacija, fotografija ili videozapisa na štetan način, slanje prijetećih ili uvredljivih poruka (putem e-pošte, razmjene trenutanih poruka, chata, tekstova), širenje glasina i lažnih podataka o žrtvi ili njihovo namjerno isključivanje iz online komunikacije.“⁸⁴ To može uključivati izravne (poput čavrljanja ili razmjene tekstualnih poruka), polujavne (poput objave uznemirujuće poruke na listi e-pošte) ili javne komunikacije (kao što je stvaranje web-stranice posvećene ismijavanju žrtve).

⁸¹ Terminologija i semantika (2016), Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>

⁸² Jeremy Greenberg (2017), *Opasne igre: Online igračke, COPPA, and Bad Security*, <https://georgetownlawtechreview.org/dangerous-games-connected-toys-coppa-and-bad-security/GLTR-12-2017/>.

⁸³ Anna Costanza Baldry, Anna Sorrentino i David P. Farrington (2019), *Cyber maltretiranje i cyber viktimizacija naspram roditeljskom nadzoru, praćenju i kontroli online aktivnosti adolescenata*, <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.11.0058>.

⁸⁴ Terminologija i semantika (2016), Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf> .; UNICEF i Global Kids Online (2019), *Global Kids Online Komparativno izvješće*, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20LAYOUT%20MAIN%20REPORT.pdf>.

Cyber mržnja, diskriminacija i nasilni ekstremizam

„Cyber mržnja, diskriminacija i nasilni ekstremizam su različiti oblik cyber nasilja jer ciljaju kolektivni identitet, a ne pojedince [...] koji se često odnose na rasu, seksualnu orijentaciju, religiju, nacionalnost ili imigracijski status, spol/rod i politiku“.⁸⁵

Digitalno građanstvo

Digitalno građanstvo se odnosi na sposobnost pozitivnog, kritičkog i kompetentnog uključivanja u digitalno okruženje, oslanjanja na vještine učinkovite komunikacije i stvaranja, prakticiranje oblika društvene participacije koji poštuju ljudska prava i dostojanstvo odgovornom uporabom tehnologije.⁸⁶

Digitalna pismenost

Digitalna pismenost znači imati vještine potrebne za život, učenje i rad u društvu u kom se komunikacija i pristup informacijama sve više vrši putem digitalnih tehnologija poput internet platformi, društvenih medija i mobilnih uređaja.⁸⁷ Uključuje jasnu komunikaciju, tehničke vještine i kritičko razmišljanje.

Digitalna otpornost

Ovaj pojam opisuje sposobnost djeteta da se emocionalno nosi s povređivanjem na internetu. Digitalna otpornost uključivala je posjedovanje emocionalnih resursa potrebnih kako bi se razumjelo kada je dijete na mreži u opasnosti, znalo što učiniti kako bi se zatražilo pomoć, naučilo iz iskustva i kako bi se oporavilo kada stvari krenu po zlu.⁸⁸

Edukatori

Eduktor je osoba koja sustavno radi na poboljšanju razumijevanja druge osobe o danoj temi. Uloga edukatora uključuje i one koji predaju u učionicama i neformalnije nastavnike kao primjerice one koji koriste platforme i usluge društvenih mreža za pružanje online informacija o sigurnosti ili vode tečajeve u zajednici ili školi kako bi djeci i mladima omogućili siguran boravak na internetu.

Posao edukatora varira ovisno o kontekstu u kojem rade i starosnoj skupini djece i mladih (ili odraslih) koje žele obrazovati.

Upravnici

Opisuje sve osobe koje su na položaju u rukovodećoj strukturi škole.

(Online) pedofilsko zblježavanje

(Online) pedofilsko zblježavanje, kako je definirano Luksemburškim smjernicama, odnosi se na postupak uspostave, odnosno izgradnje odnosa s djetetom bilo osobno ili korištenjem

⁸⁵ UNICEF and Global Kids Online (2019), *Global Kids Online* uporedno izvješće, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20LAYOUT%20MAIN%20REPORT.pdf>.

⁸⁶ Vijeće Europe (datum?), *Digitalno građanstvo i edukacija o njemu*, <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/home>.

⁸⁷ Sveučilište u zapadnom Sidneju-Claire Urbach (datum?), *Što je digitalna pismenost?*, https://www.westernsydney.edu.au/studysmart/home/digital_literacy/what_is_digital_literacy.

⁸⁸ Dr. Andrew K. Przybylski, et al. (2014), *Podijeljena odgovornost. Izvješće o izgradnji dječje otpornosti na digitalnoj mreži* <https://parentzone.org.uk/sites/default/files/Building%20Online%20Resilience%20Report.pdf>.

interneta ili druge digitalne tehnologije za olakšavanje seksualnog kontakta na digitalnoj mreži nagovaranjem djeteta na seksualni odnos.⁸⁹ Postupak namijenjen namamljivanju djece na seksualno ponašanje ili razgovore s ili bez njihovog znanja, ili postupak koji uključuje komunikaciju i socijalizaciju prijestupnika i djeteta kako bi dijete učinili podložnim seksualnom zlostavljanju. Pojam zbližavanja nije definiran u međunarodnom pravu; neki pravni sustavi, uključujući Kanadu, koriste izraz „namamljivanje“.

Informacijske i komunikacijske tehnologije (IKT)

Informacijske i komunikacijske tehnologije opisuju sve informacijske tehnologije kojima se ističe aspekt komunikacije. To uključuje sve usluge i uređaje za internetsko povezivanje, između ostalog računare, laptope, tablete, pametne telefone, igraće konzole, televizore i satove.⁹⁰ Pored toga, uključuje usluge kao što su radio, širokopolasni, mrežni hardver i satelitske sustave.

Igranje online igrice

‘Online igranje’ se definira kao igranje bilo koje vrste pojedinačne ili višenamjenske komercijalne digitalne igre putem bilo kog uređaja povezanog na internet, uključujući namjenske konzole, desktop kompjutore, laptope, tablete i mobilne telefone.

„Ekosustav online igara“ definiran je tako da uključuje gledanje drugih kako igraju videoigre putem e-sporta, streaminga ili platforme za razmjenu videozapisa, što obično pruža mogućnost gledateljima da komentiraju ili komuniciraju s igračima i ostalim članovima publike.⁹¹

Kontrolni alati roditelja

Softver koji omogućuje korisnicima, obično roditelju, da kontroliraju neke ili sve funkcije računara ili drugog uređaja koji se mogu povezati na internet. Takvi programi obično mogu ograničiti pristup određenim vrstama ili klasama web-lokacija ili mrežnih usluga. Neki programi također pružaju opseg upravljanja vremenom, tj. uređaj se može postaviti tako da ima pristup internetu samo u određenim terminima. Naprednije verzije mogu snimati sve tekstove poslane ili primljene s uređaja. Programi su obično zaštićeni zaporkom.⁹²

Roditelji i skrbnici

Nekoliko internet stranica spominje roditelje općenito (primjerice „na roditeljskoj stranici“ i odnosi se na „roditeljsku kontrolu“). Stoga bi moglo biti korisno definirati osobe koji bi u idealnom slučaju trebale osnažiti djecu da maksimiziraju svoje mogućnosti na mreži, osigurale da djeca i mladi koriste internet stranice sigurno i odgovorno i dale suglasnost za pristup određenim internet stranicama. U ovom dokumentu, termin „roditelji“ označava svakoga (isključujući edukatore) tko snosi zakonsku odgovornost za dijete. Roditeljska odgovornost se razlikuje od zemlje do zemlje kao i zakonska roditeljska prava.

⁸⁹ Terminologija i semantika (2016), Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>

⁹⁰ UNICEF i ITU (2015), Smjernice za kompanije o zaštiti djece na digitalnim mrežama, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf.

⁹¹ UNICEF (2019), Dječja prava i online igranje: Prilike i izazovi za djecu i kompanije, https://www.unicef-irc.org/files/upload/documents/UNICEF_CRBDigitalWorldSeriesOnline_Gaming.pdf.

⁹² UNICEF i ITU (2015), Smjernice za kompanije o zaštiti djece na digitalnim mrežama, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf.

Osobni podaci

Pojam opisuje informacije o osobi koje se mogu pojedinačno identificirati i koje se prikupljaju online. To uključuje puno ime i prezime, kontakt podatke poput kućne adrese i adrese e-pošte, brojeve telefona, otiske prstiju ili materijala za prepoznavanje lica, brojeve osiguranja ili bilo koji drugi čimbenik koji omogućuje fizičko ili online kontaktiranje ili lokalizaciju osobe. U ovom kontekstu se odnosi i na sve informacije o djetetu i njegovoj pratnji koje pružatelji usluga prikupljaju na mreži, uključujući povezane igračke i internet stvari kao i bilo koju drugu tehnologiju povezanu na internet.

Privatnost

Privatnost se često mjeri u smislu dijeljenja osobnih podataka na mreži, posjedovanja javnog profila na društvenim mrežama, dijeljenja informacija s ljudima koje su djeca upoznala na mreži, korištenja postavki privatnosti, dijeljenja lozinki s prijateljima, brige o privatnosti.⁹³

Sexting

Sexting se obično definira kao slanje, primanje ili razmjena vlastito proizvedenog seksualnog sadržaja, uključujući slike, poruke ili videozapise putem mobilnih telefona, odnosno interneta.⁹⁴ Stvaranje, distribucija i posjedovanje seksualnih slika djece je nezakonito u većini zemalja. Ako se otkriju seksualne slike djece, odrasli ih ne bi trebali gledati. Dijeljenje seksualnih slika između odrasle osobe i djeteta uvijek predstavlja kazneno djelo, a može doći i do dijeljenja takvih slika između djece pri čemu je potrebno poduzeti radnje da se ovo dijeljenje prijavi, a podijeljene slike uklone.

Seksualno iznuđivanje djece (engl. sextortion)

Seksualno iznuđivanje opisuje „ucjenjivanje osobe uz pomoć vlastitih slika te osobe kako bi se od iste iznudile seksualne usluge, novac ili druge koristi pod prijetnjom dijeljenja materijala mimo pristanka prikazane osobe (npr. objavljivanje slika na društvenim mrežama)”.⁹⁵

Internet stvari

Internet stvari predstavlja sljedeći korak ka digitalizaciji društva i ekonomije, gdje su predmeti i ljudi međusobno povezani komunikacijskim mrežama i izvještavaju o svom statusu, odnosno okruženju.⁹⁶

⁹³ Povjerenstvo za trgovinu SAD (1998), *Zakon o zaštiti privatnosti djece na digitalnim mrežama*, <https://www.ecfr.gov/cgi-bin/text-idx?SID=4939e77c77a1a1a08c1cbf905fc4b409&node=16%3A1.0.1.3.36&rgn=div5..>

⁹⁴ Terminologija i semantika (2016), Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>

⁹⁵ Terminologija i semantika (2016), Luksemburške terminološke smjernice za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>

⁹⁶ Ntantko (2013), *Internet stvari, jedinstveno digitalno tržište*, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/internet-of-things>.

URL

Skraćenica od „jedinstveni lokator resursa“ (engl. *uniform resource locator*), što je adresa internetske stranice.⁹⁷

Virtualna stvarnost

Virtuaalna stvarnost je uporaba računarske tehnologije za stvaranje učinka interaktivnog trodimenzionalnog svijeta u kom objekti imaju osjećaj prostorne prisutnosti.⁹⁸

WI-FI

Wi-Fi (engl. *Wireless Fidelity*) je skupina je tehničkih standarda koji omogućuju prijenos podataka putem bežičnih mreža.⁹⁹

⁹⁷ UNICEF i ITU (2015), *Smjernice za kompanije o zaštiti djece na digitalnim mrežama*, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf.

⁹⁸ NASA (date?), *Virtuelna stvarnost*, na: <https://www.nasa.gov/Software/VWT/vr.html>.

⁹⁹ Povjerenstvo za trgovinu SAD (1998), *Zakon o zaštiti privatnosti djece na digitalnim mrežama*, <https://www.ecfr.gov/cgi-bin/text-idx?SID=4939e77c77a1a1a08c1cbf905fc4b409&node=16%3A1.0.1.3.36&rgn=div5>.

Smjernice za roditelje i edukatore o sigurnosti djece na internetu

With the support of:

**Međunarodna
telekomunikacijska unija**

**Place des Nations
CH-1211 Geneva
20
Switzerland**

ISBN: 978-92-61-30471-3

9 789261 304713

Objavljeno u Švicarskoj
Ženeva, 2020
Fotografije: Shutterstock

